

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВОДНОГО ГОСПОДАРСТВА ТА
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ**

**НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ ТА
МЕНЕДЖМЕНТУ
КАФЕДРА МЕНЕДЖМЕНТУ**

Пояснювальна записка до дипломного проекту (роботи)

Магістр
(освітньо-кваліфікаційний рівень)

на тему:

**«Проект соціалізації ветеранів після повернення на
прикладі міста Рівне»**

Виконав: _____ студент 7 курсу,
спеціальності 073 «Менеджмент»,
освітня програма «Менеджмент
організацій і адміністрування»

Головко І.С.
(прізвище та ініціали)

Керівник: _____ **Судук О.Ю.**
(прізвище та ініціали)

Рецензент: _____ **Щербакова А.С.**
(прізвище та ініціали)

Рівне – 2023

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень	4
Вступ.....	5
РОЗДІЛ 1. ВПЛИВ РОСІЙСЬКО – УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА СУСПІЛЬСТВО	7
Висновки до розділу 1	27
РОЗДІЛ 2. МАРКЕТИНГОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ МЕТОДОЛОГІЇ «ПОТРЕБИ ВЕТЕРАНА».....	Помилка! Закладку не визначено.
2.1. Особливості застосування та основні результати методології досліджень «Портрет ветерана».....	Помилка! Закладку не визначено.
2.2. Інституційні аспекти підтримки соціалізації ветеранів в Україні	36
2.3. Політики та практики сприяння ресоціалізації ветеранів: міжнародний досвід.....	40
2.4. Пропозиції щодо ефективної соціалізації ветеранів в Україні	60
Висновки до розділу 2	63
РОЗДІЛ 3. ПРОЕКТ СТВОРЕННЯ ВЕТЕРАНСЬКОГО ПРОСТОРУ	64
3.1. Обґрунтування ідеї створення ветеранського простору	64
3.2. Аналіз закладів, що надають підтримку ветеранам Рівного	76
3.3. Комунікативна політика ветеранського простору	79
3.4. Обґрунтування витрат на створення ветеранського простору	80
3.5. Обґрунтування організації та управління проектом	83
3.6. Обґрунтування соціальної ефективності проекту створення ветеранського простору	84
Висновки до розділу 3	85
ВИСНОВКИ	86
Список використаних джерел	87

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АР – Автономна республіка

АТО – Антитерористична операція

ВЛК – Військово-лікарська комісія

ДЗР – Допоміжні засоби реабілітації

ЗСУ – Збройні Сили України

ЕКО – Екстракорпоральне запліднення (штучне запліднення)

МВС – Міністерство внутрішніх справ

Мінветеранів – Міністерство у справах ветеранів

Міноборони – Міністерство оборони

МОЗ – Міністерство охорони здоров'я

ООС – Операція об'єднаних сил

ПТСР – Посттравматичний стресовий розлад

США – Сполучені Штати Америки

УБД – Учасник бойових дій

РНБО – Рада національної безпеки і оборони

CAF – Canadian Armed Forces

VA – Veterans Affairs (USA)

VAC – Veterans Affairs Canada

PMI – Private Mortgage Insurance

SBA – Small Business Administration

ВСТУП

1 березня 2014 року – рада федерації рф за поданням путіна одноголосно проголосувала за введення російських військ на територію України та Криму. 16 березня відбувся незаконний референдум та анексія Криму росією. 12 квітня 2014 року – відбулося незаконне захоплення державних установ та українських міст російськими диверсійними групами. 13 квітня 2014 РНБО розпочало повномасштабну антитерористичну операцію із залученням Збройних сил України на території Донецької та Луганської областей, щоб протидіяти відкритій збройній агресії росії проти України. 24 лютого 2022 року – російські війська вдерлися до України поблизу Харкова, Херсона, Чернігова, Сум, увійшовши з росії, білорусі й тимчасово окупованого росією Криму. Того ж дня в Україні було запроваджено воєнний стан та оголошено загальну мобілізацію.

Відтоді до лав Сил оборони доєдналися захисники та захисниці як з числа демобілізованих ветеранів, так і ті що до повномасштабного вторгнення не мали досвіду військової служби. Як наслідок, кількість майбутніх ветеранів та ветеранок збільшиться в кілька разів, а соціальна структура майбутньої ветеранської спільноти кардинально зміниться. Відповідно політики, що були розроблені та діяли в Україні до 24 лютого 2022 року можуть не відповідати актуальним потребам нових ветеранів та ветеранок, оскільки вони були розроблені відповідно до потреб та запитів 2014 – 2021 років, а оскільки цільова аудиторія та середньостатистичний портрет ветерана та його потреб – змінився. Це призводить до соціально-економічних змін, на які має реагувати державна ветеранська політика. Для підвищення ефективності вже існуючих ветеранських політик в Україні та забезпечення розроблення нових програм підтримки потрібно враховувати і розуміти актуальні потреби та проблеми ветеранів. Так виникає необхідність у проведенні ґрунтовних досліджень потреб ветеранів та їх досвіду на шляху отримання державної підтримки в умовах війни.

За основу дипломної роботи взято до уваги комплексне дослідження, яке влітку 2023 року провів Український ветеранський фонд та склав портрет ветерана. За результатами якого вдалося окреслити фактичний портрет ветерана російсько-української війни станом на 23 лютого 2023 року, визначити ключові відмінності даного образу від уявлень про ветеранів, що побутують в українському суспільстві та поверхнево дослідити актуальні потреби ветеранів.

Середньостатистичний ветеран російсько-української війни це, в переважній більшості, чоловік молодого працездатного віку – близько 30-45 років, що може бути представником абсолютно будь-якої сфери зайнятості, але на сьогодні є мобілізований до лав ЗСУ або займається волонтерством. Кількість жінок серед ветеранів останніми роками стрімко зростає. На сьогодні їхня частка від загальної кількості складає близько 9%.

Актуальним є подальший аналіз зміни ставлення українців до ветеранів, потреб ветеранів та їх близьких, а також ефективність інструментів ресоціалізації ветеранів російсько-української війни. У нашому дослідженні ми актуалізували існуючі потреби ветеранів станом на сьогодні, а також дослідили досвіди користування та ставлення ветеранів та ветеранок до пілг, як вони оцінюють існуючі можливості для ветеранів та перешкоди під час отримання різноманітних пілг та послуг.

Мета дипломної роботи – розробити проект соціалізації ветеранів російсько-української війни після повернення додому на прикладі створення ветеранського простору у місті Рівне.

Для досягнення мети поставлені наступні задачі:

1. Провести аналіз впливу російсько-української війни на суспільство.
2. Проаналізувати маркетингові дослідження за методологією «Портрет ветерана».
3. Розробити проект створення ветеранського простору.

Диплом складається з 3 розділів і висвітлений на 93 сторінках машинописного тексту.

РОЗДІЛ 1

ВПЛИВ РОСІЙСЬКО – УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА СУСПІЛЬСТВО

Повномасштабна російська війна мобілізувала громадянське суспільство України для реагування на нові виклики. Окреме громадянське суспільство (далі – ОГС) змогли швидко адаптуватися, щоб покрити велику кількість нагальних потреб, і зокрема тих, які держава не могла забезпечити сама. Діяльність українського громадянського суспільства, зокрема щодо підтримки процесу євроінтеграції України, визнано на міжнародній арені. Сьогодні організації продовжують діяти у надзвичайно складних обставинах [12].

Такими є дані щорічного національного звіту з оцінки середовища для громадянського суспільства, який презентували 24 липня у Києві. Звіт відображає ті зміни, які відбулися в середовищі громадянського суспільства у перший рік повномасштабного вторгнення.

Мета звіту — виявити актуальні ризики та загрози, окреслити перспективи розвитку громадянського суспільства у синергії з бізнесом та владою, а також дати оцінку основоположним правам та свободам людини і громадянина. Крім того, звіт містить рекомендації щодо розв’язання проблемних питань для покращення середовища організацій громадянського суспільства.

Проект з оцінки середовища для громадянського суспільства реалізується протягом 2017-2023 років у країнах Східного партнерства. За підсумками експертних досліджень у громадському секторі (на основі 11 індикаторів і 30 стандартів) готується щорічний звіт «Барометр ОГС» для кожної із 6 країн.

Через повномасштабне вторгнення росії загальна оцінка середовища ОГС в Україні за 2022 рік знизилася до 4,7 бала із 7 (у 2021 році – 5,2 із 7). Зауважимо, що 1 означає найнижчу можливу оцінку (надзвичайно несприятливе, авторитарне середовище), а 7 — найвищу можливу оцінку (надзвичайно сприятливе середовище).

Російська війна вплинула на середовища громадянських суспільств у всіх країнах Східного партнерства, але попри війну, Барометр ОГС не зафіксував значного зниження оцінки для України — держави, де йде повномасштабна війна.

Російська війна проти України має великий вплив на всі аспекти середовища, в якому працюють громадянські суспільства в регіоні. І як показують результати, в Україні, яка звичайно найбільше постраждала від війни, немає погіршення оцінки в усіх сферах, які досліджує Барометр ОГС.

Можна побачити, що навіть під час війни деякі уряди, включно з Україною та, наприклад, Молдовою підтримували середовище громадянського суспільства через прогресивні заходи, і робили це в умовах надзвичайного стану та у складних обставинах. І громадянське суспільство справді довело, що воно є важливим партнером у таких складних обставинах.

Підготовка національного звіту за 2022 рік була досить складною як для українських, так і закордонних експертів(ок):

Не тільки нам, але національним експертам, які приєднувалися до участі в консультативній раді було досить складно оцінити поточний стан, конкретні проблеми в низці сфер. Водночас був виклик, який ми подолали — зокрема досить складно досі переконувати наших міжнародних партнерів у тому, що попри те, що в Україні триває повномасштабна війна, низка сфер все-таки розвиваються повноцінно. Тут ми мусили провести досить багато роботи із запереченнями в тій частині, що в Україні низка сфер, в тому числі у сфері розвитку громадянського суспільства, в частині роботи бізнесу у співпраці з громадянським суспільством і державою дійсно працюють якісно.

Згідно зі звітом, трійка сфер із найвищими оцінками залишилася такою ж, як і в 2021 році [1]:

- свобода об'єднань (5,6),
- рівне ставлення (5,3),
- співпраця між державою та ОГС (5,2).
- До сфер з найнижчими оцінками увійшли:

- право на приватність (4,1),
- державна допомога (4,3),
- доступ до фінансування (4,7),
- обов'язок держави захищати (3,8).

Експерт(к)и відзначили, що попри війну, у більшості проаналізованих сфер відбулися позитивні зміни, які дали змогу адаптувати законодавство та практику до реалій та потреб воєнного стану.

У 2022 році відбулася потужна мобілізація організацій громадянського суспільства, що дозволило покрити багато потреб, які держава не могла забезпечити сама. Серед основних напрямків: допомога тим, хто постраждав від вторгнення, правова допомога, інформування громадян про події війни, відбудова України, забезпечення потреб військових та документування воєнних злочинів і злочинів проти людяності, вчинених збройними силами РФ та проросійськими колаборантами. Водночас ОГС у співпраці з владою зуміли створити багато гуманітарних ініціатив.

Українське громадянське суспільство вкотре продемонструвало свою стійкість та спроможність у час повномасштабної війни, однак ціна за таку залученість є надзвичайно великою:

Багато громадян, активних у просторі ОГС, загинули внаслідок невибіркового обстрілу цивільних транспортних засобів, які використовувалися для проведення евакуації чи доставки гуманітарної допомоги. Інші загинули внаслідок ударів російської артилерії по волонтерських центрах або були викрадені та закатовані російськими військами та насильницьки зникли.

Всупереч сильному тиску, громадянське суспільство продемонструвало гнучкість, відданість і стійкість. Багато організацій переорієнтували й адаптували свої програми та продовжують забезпечувати нагальні потреби населення з початку повномасштабного вторгнення.

Громадянське суспільство стало сьогодні дуже важливим гравцем та рятує країну в тих ситуаціях, коли на це є особливий виклик, ОГС зуміли з

перших днів широкомасштабної війни включилися у розв'язання нагальних проблем, почали виконувати нові функції та здатні ефективно оперувати мільйонними бюджетами.

Коли ми говоримо про 2022 рік, ми говоримо про особливу роль громадянського суспільства. Але це правда, що і до початку широкомасштабного вторгнення громадянське суспільство в Україні було дуже потужним. А в умовах війни ця роль та різні можливості ОГС навіть зросли. Ми бачимо із результатів дослідження, що щонайменше 80% ОГС продовжили свою діяльність попри вимушену міграцію та багато інших проблем [2].

У 2022 році держава підтримала діяльність ОГС шляхом спрощення процедури реєстрації ОГС та запровадження сприятливої політики оподаткування діяльності ОГС. Також відбулися позитивні зміни у законодавстві, пов'язаному з волонтерською діяльністю, наприклад, прийнято Закон «Про внесення змін до Закону України «Про волонтерську діяльність» щодо підтримки волонтерської діяльності». А вже у лютому 2023 року було ухвалено План заходів із реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021—2026 роки [20]

Взаємодія між державою та громадянським суспільством у час повномасштабного вторгнення є добрим прикладом того, як далі ця взаємодія може продовжуватися у процесах трансформації країни.

Громадянське суспільство стало такою таємною зброєю, можливо, неочікуваною для декого при повномасштабному вторгненні. ОГС швидко об'єднувалися, організовувалися, створювали мережі. І дуже важливо та цінно, що ці всі мережі та взаємодія відбувалися у тісній комунікації з державою, з органами державної влади. Також ми бачили багато прикладів, коли люди, незалежно від позицій та посад, чи то в державних структурах, чи то в громадянському суспільстві, робили тут і зараз те, що повинно бути

зроблено. І це добрий приклад того, яким чином ми повинні рухатися далі – до перемоги, до трансформації, до відновлення.

Експерт(к)и фіксують, що з початку повномасштабного вторгнення держава доклала значних зусиль для консолідації спроможності ОГС, волонтерів та бізнесу для підтримки тих, хто постав перед труднощами війни. Зокрема, запущено гуманітарну платформу «Допомога», яка покликана налагодити прямий зв'язок між волонтерами, громадськими організаціями та людьми, які її потребують, і опрацювати запити тих благодійників, які готові надати конкретну допомогу. До кінця 2022 року понад 4,5 тисячі волонтерів було залучено до надання благодійної допомоги в рамках платформи [27].

Загалом у 2023 році ми спостерігали безпрецедентне зростання волонтерського руху. Довіра до ОГС сягнула 44%, а до волонтерських організацій – 77%.

Ознаки цієї війни дають усі підстави вважати її світовою. У її клубку перемололися головні проблеми нинішнього світу. На перше місце вийшов екзистенційний характер: чітко проявилися вісь зла і вісь добра з їхніми ціннісними характеристиками. По одну сторону опинилися дві неототалітарні імперії – Російська й Китайська – з їхніми антилюдськими диктаторськими системами державного устрою, та керівний диктаторський режим в Ірані, а по іншу – країни з демократичними принципами державного устрою.

Країни вісі зла, хоч організаційно не об'єднані, проте в зовнішній політиці з основних питань зазвичай виступають солідарно. Країни сталої правової демократії — це країни євроатлантичної спільноти (європейські країни, США, Канада, Австралія, Нова Зеландія, Японія, Південна Корея) та значна частина азійського континенту, що вибрали шлях демократичного розвитку в принципових питаннях міжнародної політики й далеко не завжди проявляли потрібну солідарність.

Нинішня війна в Україні нарешті пробудила країни НАТО від летаргічного сну. Вони почали розуміти загрозу Росії, але, на жаль, ще не

повністю. Досі її не сприймають як світову. Треба було рік жахливої, руйнівної війни, героїчної стійкості Збройних сил України та жертвності українського народу, щоб нарешті постачання зброї країн НАТО значно посилювалося, але все одно воно обмежується оборонною і тактично-наступальною зброєю та приходиться з великим запізненням.

Рис. 1.1. Робота спеціального підрозділу по ворожих мішенях

Ще зовсім недавно наші західні партнери намагалися виправдати ненадання необхідної зброї Україні, бо це призведе до ескалації конфлікту. Про яку ще ескалацію може бути мова? Невже піддалися ядерному шантажу московитів? То в Кремлі до цього вже не вперше вдаються. Пригадується, як у 1940-х, за декілька років до випробування першої радянської атомної бомби (до речі, технологія її викрадена в США), Молотов авансом погрожував зброєю, якої ще не було. Мені здається, це роздмухували більше корисні ідіоти та московські консерви в політичних центрах.

Чимало політиків, за прикладом Емманюеля Макрона, мріють розв'язувати «українську кризу» дипломатичним шляхом за посередництвом з Китаєм. Звичайно, вони сприймають цю жорстоку світову війну як локальний конфлікт, тож розв'язувати його бажано зусиллями України,

враховуючи інтереси обох сторін, як каже горезвісний Папа Римський. Для кращого розуміння суті нинішньої російсько-української війни варто зіставити її з двома попередніми світовими війнами, поглянути на їхні спільні й відмінні ознаки.

Перша світова тривала виключно за територіальний переділ світу й ресурсів. Друга світова вже рішуче відрізнялася від першої.

Агресор – гітлерівська Німеччина – на перше місце висунув ідею створення нового світового порядку на базі людиноненависницької ідеології німецького нацизму. На підставі цієї диявольської ідеології народи ділилися на неповноцінні, які підлягали знищенню або частковому збереженню задля рабської праці, і право на життя дарувалося народам, що належали переважно до германської групи або споріднених до неї народів, але з обов'язковим підпорядкуванням вищій німецькій расі за принципом: «Deutschland ueber alles» [1].

З німецькою акуратністю нацисти взялися до реалізації цієї ідеології. Жертвою для повного фізичного знищення були призначені євреї. На окупованих територіях цей принцип беззастережно виконувався.

Російська імперська політика виразно ґрунтується на ідеології російського нацизму-рашизму. На підставі расистської ідеології рашизму російський імперіалізм прагне до світового панування через розповсюдження «руського міра» – пропаганди величі російської культури, особливої місії Росії для порятунку духовних цінностей у світовому масштабі. За «руським міром» має прийти реальна Росія. Як сказав російський фюрер Путін: «Границы России не заканчиваются нигде».

Після падіння режиму Януковича, захоплення Криму Російська імперія нав'язала Україні обмежений зовнішній конфлікт на Донбасі й паралельно розгорнула інтенсивну розбудову «п'ятої колонії».

Для цього Путін використовував Ангелу Меркель. Вона, коли була канцлеркою, вдало тиснула на президента Петра Порошенка, щоб скеровувати його політику в корисне Москві русло. Комбінація гарячої

локальної війни на Донбасі й інтенсивної інфільтрації московської агентури в українські державні, політичні та громадські структури (зокрема, ідеальні умови для розвитку політичного проєкту давнього й відвертого агента Москви –Віктора Медведчука) – усе це класичний приклад гібридної війни, де домінантну роль відіграє не військова компонента. Така форма війни тривала до 24 лютого 2022 року.

Того зимового дня Російська імперія пішла в наступ по всьому периметру російсько-українського та білоруського кордонів, нанесла ракетні й бомбові удари по всій території України.

Російська імперія зруйнувала весь міжнародний порядок, встановлений після Другої світової, і розв'язала найбільшу війну, порушуючи всі міжнародні конвенції. Офіційні особи та імперські пропагандисти остаточно скинули маски. Вони заявляють, що Українська держава не має права на існування, а український народ – це вигадка, і він не має права на життя, бо всі ідентифіковані українці – це нацисти. Вони кажуть, що українське питання має бути остаточно розв'язане та зняте з порядку денного.

На їхню думку, на карті світу не може бути місця для «руських» і українців одночасно. Точно як у німецьких нацистів щодо євреїв. Тільки розв'язання українського питання триває три століття, і нарешті настав кульмінаційний момент. Рашистам увірвався терпець, і вони взялися до остаточного розв'язання українського питання на практиці. Ірпінь, Буча, Гостомель, Бородянка, Маріуполь засвідчили поведінку загарбників з мирним цивільним населенням, злодіяння з українськими полоненими.

Я свідок того, що відбувалося в Києві. До військкоматів кияни посунули вже вранці 24 лютого, інші рвонули з Києва. Почали роздавати зброю, створювати загони територіальної оборони.

Перші тижні світ заціпенів від очікування, коли впаде Київ. Тільки героїчний опір ЗСУ й українського народу нарешті здивував наших західних прихильників. Нарешті через рік бойових дій почала наростальним потоком

іти серйозна зброя, проте в недостатніх кількостях і з відсутністю необхідного асортименту для нищівного розгрому російських збройних сил. Українці вміють воювати, наші воїни швидко освоюють західне військово-високотехнологічне озброєння й техніку, це визнають західні військові інструктори.

Якби політика президента Байдена була більш далекоглядною і стратегічною, то Україна мала б отримати найновіші озброєння, авіацію і томагавки, крім ядерної зброї, а ми досі не отримуємо навіть ракет дальністю понад 100 км. Російська імперська армія регулярно завдає ударів по Україні з глибини імперської території за тисячі кілометрів зовсім безкарно.

Рис. 1.2. Зустріч президентів Байдена та Зеленського

Чого боїться Байден? Невже застосування ядерної зброї? Пам'ятаю його політику відтоді, як він став сенатором 1972 року. Байден завжди був ліберальним сенатором до імперії зла – СРСР (хотів би, щоб читач не сприйняв мою позицію за образу – це лише політична оцінка президента

першої держави світу). Навіть непристойно порівнювати потугу США, не кажучи про всю євроатлантичну спільноту, з Російською імперією.

Треба вміло використовувати переваги й силу демократичного світу. Російсько-українська війна є світовою з тією особливістю, що воєнні дії відбуваються на території однієї держави, але її наслідки будуть впливати на всю геополітику й майбутню світобудову, світову безпеку та її різні складники.

У зв'язку з тим варто робити порівняльний аналіз деяких важливих історичних подій. Лідери великої країни великого народу не раз припускалися стратегічних помилок. Після захоплення влади в Росії більшовицькими бандитами Леніна господарі Білого дому не тільки спокійно спостерігали за силою зброї і дикого терору, за тим, як вони захоплюють одна за одною новопосталі незміцнілі держави й відновлюють розвалену Російську імперію у ще страшнішу, ніж царська, – російську тоталітарно-комуністичну, вони навіть не звертали уваги на таких, як Арманд Хамер, тим самим допомагаючи бандиту-терористу Леніну.

1933 року президент Рузвельт встановлює дипломатичні відносини з імперією зла. Це якраз у розпал голодомору-геноциду в Україні та прилеглих регіонах, заселених переважно українцями. Організували його навмисно, передусім маючи політичну мету – знищити якнайбільше українців і зламати їхній опір диявольському комуністичному режиму Сталіна, а вже потім, торгуючи нашим зерном, завдяки українському хлібу здобути кошти на індустріалізацію імперії. Цей нечуваний злочин геноциду поклав у могилу від 5 до 10 млн українців за різними оцінками. Президент Рузвельт став моральним і політичним співучасником злочину проти українського народу разом з комуністичною клікою Сталіна (на жаль, досі на загальнодержавному рівні в США цей злочин не визнаний геноцидом українського народу).

1930 року Російська комуністична імперія здійснила індустріалізацію, використавши техніку, обладнання, інженерів США. Так за допомогою США створювався диявольський монстр. Це була велика помилка!

Під час Другої світової війни СРСР став учасником антигітлерівської коаліції, і це логічно. Але варто було не забувати, що це вимушений і ситуативний союзник, не забувати, що СРСР почав Другу світову війну разом з Гітлером і ці два союзники разом ділили Європу, але один в одного тримали ножі за пазухою. На жаль, забули. Черчилль не забув, але не зміг переконати Рузвельта, який вважав Сталіна своїм другом. Прикро, що і Черчилль, і Рузвельт здійснили новий поділ Європи – Сталін переграв їх обох. Найбільше програли народи Центральної та Східної Європи: раніше поневолені народи й надалі залишилися в комуністичному тоталітарному ярмі [4].

Американська допомога й німецькі репарації допомогли імперії зла – СРСР – територіально розширитися завдяки японським і німецьким землям, підпорядкувати собі народи Центральної та Східної Європи. Короткозора політика США дала змогу СРСР встановити комуністичний режим у Китаї та Північній Кореї, унаслідок чого виріс новий тоталітарний монстр – Китай – найбільша загроза світові (якщо цю загрозу не усунути протягом найближчих десяти років, то можна запізнитися назавжди).

З Китаєм США теж припустилися серії безглузвих помилок, починаючи з 1971 року. Президент Ніксон і його держсекретар – Кіссінджер, витіснили з ООН Демократичну Республіку Тайвань, а на її місце запустили червоного китайського дракона. Цю операцію СРСР провів успішно за допомогою Кіссінджера. Наскільки мені відомо, донедавна у впливових політичних колах США була ілюзія, що за допомогою Росії можна протистояти експансіоністським планам Китаю. Здається, тепер ця ілюзія вивітрилася. На жаль, є інша ілюзія про позитивний миротворчий вплив на нинішню війну Росії з Україною. Ще більше ця ілюзія розповсюджена в деяких країнах Європи, зокрема у Франції. Євроатлантична спільнота не має скоординованої політики щодо Китаю (треба було через дипломатичні канали переконати Макрона саме тепер їхати до Китаю).

Китай проводить хитру, далекоглядну, цілеспрямовану політику. Китайська тоталітарна комуністична імперія не буде прихильним партнером демократичного заходу. Прихильність вона може імітувати.

У нинішній війні Китай, безумовно, є союзником Москви, хоча ніколи не буде цього афішувати, а навпаки – вдаватиме доброзичливого миротворця. Він допомагає Росії технологічними компонентами й товарами подвійного призначення приховано та через посередників. Китай допомагає Росії великою кількістю енергоносіїв та іншої стратегічної сировини.

Китай буде допомагати Росії, доки це не загрожуватиме його торгівлі товарами й технологіями, а не тому що хтось переконав його вплинути не нарощувати в Росії військову ескалацію. Китай зацікавлений у перемозі Росії. Недавно диктатор Сі та міністр оборони сиділи в Москві – не в карти приїхали грати, а виробляти спільну тактику й стратегію.

Дехто стверджує, що Китаю вигідний і виграш, і програш Росії. Програш Росії не вигідний: він позбавить союзника в боротьбі із Заходом. Інша справа, що Китай розуміє реальність: Росія явно програє. Він буде намагатися, наскільки це для нього можливо, не допустити розгрому й розпаду Росії. З деінтегрованих частин Росії йому буде важче отримувати ресурси. Це вдарить по економіці країни. Політично й морально він опиниться самотнім перед завжди ворожим, як він вважає, Заходом.

Рис.. 1.3. Зустріч президентів Сі Цзіньпіна та путіна

Політика загравання й поступок Китаю згубна та безперспективна. Захід має незрівнянні переваги у всіх сферах: технологічній, економічній, гуманітарній. Технологічно Китай розвивається переважно завдяки вкраденим технологіям. Китайська фінансова система, а отже, уся економіка, надзвичайно залежна від експорту, тому вона вразлива. Гуманітарна політика комуністичного Китаю жахливо антилюдяна.

Огідно, коли політикани Заходу піддаються шантажу «питанням Республіки Тайвань». Навпаки, всі справжні демократичні країни мають відкрити посольства в Тайвані. Невже щось би з вами сталося, якби країни ЄС і Північної Америки тільки на ОДИН МІСЯЦЬ припинили імпортувати товари з Китаю? А що трапилось би з китайською економікою?

Натомість США проспали китайську експансію в Африці й на Близькому та Середньому Сході. До речі, російську теж. Як виявилось, політика великої держави, лідера демократичного світу, може бути іншою, коли до влади приходить великий стратег.

Замість гратися в казочки про мирне співіснування двох систем, їхню конвергенцію, президент Рейган чітко й відкрито на весь світ заявив: лідер антилюдської системи СРСР – імперія зла. Співпраця добра і зла несумісні. Лідерам комуністичної системи, московським володарям Рейган запропонував: хочете існувати – відмовтеся від брехні й покажіть, що ви справді здатні змінюватися в сторону добра, не знущайтеся з поневолених народів, дайте їм змогу вільно жити й розвиватися. Не хочете – ми вас змусимо. І вдався до конкретних дій. США організували обвал цін на нафту — головне джерело отримання фінансів СРСР. У США було ухвалено НАМІР перенести рівень озброєнь на принципово новий технологічний рівень. У Москві розуміли, що тягатися з потугою Америки не до снаги. Горбачов заявив: та в нас уже «перестройка», «гласность» – далі брехав, сподівався обдурити, не маючи сил змагатися, від безвиході зацікавлений був домовлятися про скорочення стратегічних ядерних озброєнь [5].

Улітку 1986 року на зустрічі в Рейк'явіку на переговорах з питань скорочення ядерних озброєнь Рейган запитав Горбачова: «А що ви далі думаєте робити зі своїми політв'язнями, чому не звільняєте їх?». Заскочений зненацька Горбачов хотів відбутися звичною для імперії зла брехнею: «У нас нет политзаключённых». «Тоді нам немає про що говорити», — відповів Рейган. Зустріч мало не зірвалася.

Імперія зла змушена була нас, політв'язнів, звільняти (завдяки Рейгану таким, як я, урятували життя). Ще один приклад. Коли Китай звернувся до США з грізною нотою видати китайську спортсменку, яка попросила політичного притулку в США, погрожуючи погіршенням відносин між двома державами, то Рейган заявив, що він радше візьме її за дочку, ніж видасть на розправу.

Цей великий президент зумів поєднати всі галузі політики у взаємозалежність і довести, що велика політика має бути моральною, і на практиці довів, що вона успішна. Такою має бути політика добра, а не загравання зі злом.

Політика Рейгана завдала нищівної поразки комуністичній системі, її центру – Московській імперії. Вона почала розвалюватися, але не остаточно, бо десятки народів залишилися під кормигою московського поневолення через недолугу політику наступних президентів США, які змарнували приклад успішного лідера вільного світу – Рональда Рейгана.

На Заході героїзують Володимира Зеленського. Як актор естрадного жанру, він із цією роллю добре дає собі раду за кордоном.

Усередині ж держави ситуація інша. Війна поставила багато що на паузу. Але після війни Зеленському доведеться відповідати на багато запитань. Чому він три роки заморожував підготовку Збройних сил до війни, зокрема блокував забезпечення ЗСУ озброєнням?

Про що він домовлявся з Патрушевим на таємній зустрічі в Омані в січні 2020 року? Чому він і Єрмак злили операцію по вагнерівцях? Чому весь час заперечував повідомлення наших західних партнерів про підготовку Росії

до широкомасштабної війни, і Київ залишався незахищеним? Тільки героїчними зусиллями ЗСУ й добровольців тероборони завдали поразки російським військам під Києвом (схожа картина була в Чернігівській і Сумській областях). Північний кордон був незахищеним. Чому Зеленський був настільки впевнений, що широкомасштабної війни не буде?

28 лютого 2022 року делегації Росії та України зустрілися на території Білорусі. А потім роз'їхалися ні з чим. На зустрічі в Стамбулі українська делегація передала свої пропозиції: у них була відмова від вступу в НАТО, нейтральний статус, скорочення автономії Донбасу, протягом 15 років шляхом переговорів визначити статус Криму. Російська сторона взяла пропозиції до розгляду. Коли про це дізналася громадськість – піднялася хвиля обурення. Зеленський налякався. І після візиту до України Бориса Джонсона Зеленський припинив розмови про переговори [6].

Поки всі сили зосереджені на боротьбі з ворогом на зовнішньому фронті, на внутрішньому протистояння московській агентурі зводиться до імітації. «П'ята колона» притихла, але почувається безпечно. Медведчук не засуджений і за обміном переданий Путіну. Але справа Медведчука живе, фракція як була в парламенті, так і залишилася, змінилася тільки назва. Найближчий друг і соратник Медведчука Шуфрич, очолює парламентський комітет з питань свободи слова. Депутати від ОПЗЖ в місцевих радах теж залишилися на своїх місцях.

Найбільш розгалужена легальна агентура ФСБ під маскою нібито православної церкви Московського патріархату теж діє. Після очищення України від московських окупаційних орд на внутрішньому фронті залишиться багато тяжкої праці.

Безумовно, усі окуповані території України будуть звільнені від московських окупантів. Президент і навіть деякі військові заявляли, що звільнення українських територій – це перемога (був час, коли Зеленський уже під час широкомасштабного наступу заявляв, що вихід на рубежі 24 лютого 2022 року – це перемога). Вихід на кордони 1991 року – це лише успіх

наших ЗСУ – і не більше. Цього недостатньо, навіть щоб назвати проміжною перемогою. Для перемоги ще треба виконати величезну роботу як Україні, так і міжнародній спільноті, зокрема країнам ЄС і НАТО.

Передовсім треба правильно і всесторонньо визначити ознаки цієї війни й стратегічну мету агресора. За обсягом воєнних дій вона локальна, воєнні операції відбуваються на території однієї держави. Політично – це відверто імперіалістична, загарбницька війна. Першочергові плани агресора – заволодіти стратегічним, територіально важливим плацдармом для подальшої експансії, заволодіння людськими ресурсами України та викликати в демократичних країнах Європи невпевненість, настрої не дратувати, а задовбрювати й щораз більше поступатися агресору, а в країнах з авторитарними режимами та тими, що не визначилися, активізувати зближення й орієнтування до країн вісі зла (Росія, Китай, Іран). У разі перемоги Російської імперії у війні проти України ці події цілком передбачені.

Ця війна має виразну схожість із Другою світовою. У неї є ідеологічні паралелі: у гітлерівського режиму – людиноненависницька расистська ідеологія – нацизм. Німеччина понад усе. У Росії – російський народ має особливу місію: урятувати світ. Гітлерівський нацизм – розв'язання єврейського питання, фізичне знищення, геноцид; рашизм – знищення ідентифікованих українців.

Російські окупанти взялися до втілення на практиці ідеології рашизму, фізичного знищення, катування й депортацій, русифікації дітей у школах на окупованих територіях (українські школи заборонені) і вивезення дітей до Росії. Усе це здійснюється під брехливою пропагандою боротьби з українським нацизмом, фашизмом. На найвищому рівні, у заявах фюрера рашизму Путіна неодноразово стверджувалося, що такого народу, як українці, не існує, є один народ – російський. Хто проти цього, той не має права на існування, бо це нацист.

У задумі Путіна захоплення України – аж ніяк не кінцева мета. Це випливає з політичної практики «руського міра» та ідеології рашизму. Росія завжди вважала своїми ворогами країни блоку НАТО. Ейфорія від успіху гібридної війни в Європі й навіть у США (безперешкодне розповсюдження «руського міра» – пропаганда брехні та дезінформації, фантастичне корумпування чиновників високого рівня, безперервні потоки валюти від Заходу за енергоносії, енергозалежність переростала в щораз більший вплив на політику (яскравий приклад – Угорщина) – усе це підштовхнуло режим Путіна до активних дій [7].

Незадовго до широкомасштабної війни проти України пролунала нахабна вимога до НАТО: забиратися з країн Центральної та Східної Європи, розмістити ракети «Іскандер» з ядерними боезарядами в Калінінградській області.

Якщо до сказаного взяти до уваги імперську концепцію Путіна: «Границы России нигде не заканчиваются» неважко передбачити: якщо впаде Україна, то руйнування європейської безпеки й підкорення її Московією пішло б у пришвидшеному темпі. Створений плацдарм розповсюдився б на Угорщину, далі – відрізання південного флангу НАТО, за ним – відрізання від Європи й захоплення країн Балтії.

Що буде далі? Чи була б застосована п'ята стаття НАТО? Є підстави сумніватися. Схожим чином починалася Друга світова.

Є всі підстави вважати, що війна проти України – це перший етап Третьої світової війни!

Чи розуміють це члени євроатлантичної спільноти? Не повністю і не всі. Країни Балтії, Польща – розуміють.

На жаль, лідер демократичного світу й Північноатлантичного альянсу США не усвідомлюють величини загрози першого локалізованого етапу Третьої світової, її можливість перейти у всеосяжну глобальну. Байден боїться, що Путін застосує ядерну зброю. Помиляється пан президент. Ніхто

ядерної зброї не застосує, бо Китаю це не вигідно. Китай по-іншому бачить завоювання світу за схемою кількох партій доміно.

Отже, нерозуміння, що це за війна, призводить до бездіяльності, млявої реакції та недостатньої допомоги жертві агресії, а від цього залежить результат війни. Чи це буде перемога, остаточне знешкодження агресора, чи частковий успіх, значне послаблення агресора з відкладеною загрозою?

Росія повністю проігнорувала міжнародно-правовий порядок, встановлений після Другої світової, зокрема Заключний акт з питань європейської безпеки про непорушність кордонів. Міжнародні акти в царині прав людини, усі конвенції ведення війни, воєнні злочини стали системою, війна стала геноцидною для українського народу.

Усі ці злочини досі юридичної оцінки не отримали. Чому? Бо відсутня політико-юридична реакція країн євроатлантичної спільноти, Великої сімки. Агресор залишається членом ООН і Ради Безпеки, хоча ніколи туди не вступав відповідно до процедури.

Жодна країна Європи та Північної Америки не визнала Росію державою-терористом чи державою – спонсором тероризму, жодна держава не розірвала дипломатичних відносин, ніхто юридично не визнав акту геноциду українців під час цієї війни.

Агресор розтоптав юридичний порядок, встановлений після Другої світової війни, але від територіальних надбань не відмовився (Східної Пруссії, Курильських островів).

Необґрунтований страх призводить до потурання міжнародному терористу. А небажання дати юридичну оцінку злочинам агресора може обернутися тяжкими наслідками для Європи й майбутнього всього людства.

Нарешті час це зрозуміти й перестати спостерігати, як московські виродки чинять геноцид українців, безкарно завдаючи ударів по Україні з глибини своєї території. Нам потрібна зброя, яка може було знищувати військові об'єкти в глибокому тилу Росії та російські військові бази в Білорусі.

Пора припинити будь-які розмови про переговори з Росією та гратися в миротворчу місію Китаю. Пекін нахабно називає загарбницьку геноцидну війну Росії кризою в Україні й навіть не думає назвати Росію агресором.

Після розгрому ЗСУ російської армії та знищення Чорноморського флоту, якщо Захід і насамперед США нададуть достатню кількість потрібної зброї (далекого радіусу дії, авіацію), настане час продиктувати Росії Акт капітуляції, а не вести переговори.

Над умовами цього документа треба вже працювати Україні разом із західними партнерами. Ініціатором підготовки проєкту Акту капітуляції має виступати Україна, а наші дипломати мають уже інтенсивно працювати з іноземними партнерами. Наша дипломатія має бути наступальною, адже українська кров проливається на передовому рубежі, захищаючи цивілізований світ від московських загарбників.

Ми вже повинні мати свої вимоги до агресора і з ними виходити до інших країн. Багатьох вони мали б зацікавити – побачили б і свій безпосередній інтерес.

Конкретно про зміст Акту капітуляції.

Росія має повернути території, анексовані після Другої світової війни. Японії – Курильські острови, Південний Сахалін. Відмовитися від Східної Пруссії – Калінінградська область. Захоплені землі внаслідок війни СРСР з Фінляндією — Карельський півострів і Выборзький округ.

Росія має забрати свої військові бази в Сирії та позбутися права мати військовий флот в Азовсько-Чорноморському басейні. Кораблі РФ, які не будуть винищені під час воєнних операцій, переходять у власність України. Зокрема ті, що базуються в Новоросійську й Туапсе.

Російські бази в Білорусі (якщо не будуть знищені під час війни) підлягають ліквідації. Маріонетковий терористичний режим Лукашенки має бути ліквідований, Лукашенко і його спільники, як співучасники путінського режиму та воєнні злочинці, мають бути заарештовані й передані

міжнародному трибуналу (якщо до того не будуть покарані трибуналом білоруського народу).

Російські військові кораблі позбавляються права заходити в басейн Середземного моря, а Росія позбавляється права виробляти тяжке озброєння, військові кораблі, літаки й торгувати ними на міжнародному ринку. Відповідні заводи підлягають демонтажу. Росія має виплатити репарації (обсяги будуть додатково визначені).

Росія зобов'язана віддати пограбовані в Україні культурні й мистецькі цінності, архіви, археологічні артефакти.

Після розгрому російських військ у Росії почнеться дестабілізація. Тоді може з'явитися змога арешту російської військово-політичної еліти, головних пропагандистів рашизму й передання їх до міжнародного суду. Тисячі військових злочинців нижчого рангу та колаборантів, що втекли до Росії, затримати й передати Україні.

Уздовж російсько-українського кордону має бути встановлена санітарна зона на російській території глибиною 200 км, де неможливе розміщення будь-яких військових частин і навіть військовослужбовців, крім поліціантів.

Такі умови перемоги мають влаштовувати членів євроатлантичної спільноти й України. У цьому ми маємо їх невтомно переконувати.

Після перемоги України будуть зростати відцентрові тенденції в російській імперії. Дезінтеграційні процеси можуть розвиватися за двома типами: територіальним й національно-територіальним. До першого схильні Далекий Схід, Кубань. До другого — народи Північного Кавказу, Поволжя, Татарстан, можливо, Якутія та інші.

Багато кому висловлене може здатися фантастичною мрією. Нове, незвичайне переважно завжди так сприймають. Я це пережив у своєму житті. Коли я активно включався в політичне життя, ще в імперії зла, мої близькі знайомі зі здивуванням і острахом дивилися на мене, як на дивака та фантазера [9].

Президенти США після великого Рейгана не вірили й не хотіли розвалу СРСР: теж боялися цього, як, до речі, і нині Байден боїться розвалу Росії. Але якщо зіставити переважну силу добра, то страх перед злом – це від нестачі моралі.

Висновки до розділу 1

Через повномасштабне вторгнення росії загальна оцінка середовища ОГС в Україні за 2022 рік знизилася до 4,7 бала із 7 (у 2021 році – 5,2 із 7). Зауважимо, що 1 означає найнижчу можливу оцінку (надзвичайно несприятливе, авторитарне середовище), а 7 — найвищу можливу оцінку (надзвичайно сприятливе середовище).

Громадянське суспільство стало сьогодні дуже важливим гравцем та рятує країну в тих ситуаціях, коли на це є особливий виклик, ОГС зуміли з перших днів широкомасштабної війни включилися у розв’язання нагальних проблем, почали виконувати нові функції та здатні ефективно оперувати мільйонними бюджетами.

Експерт(к)и фіксують, що з початку повномасштабного вторгнення держава доклала значних зусиль для консолідації спроможності ОГС, волонтерів та бізнесу для підтримки тих, хто постав перед труднощами війни. Зокрема, запущено гуманітарну платформу [єДопомога](#), яка покликана налагодити прямий зв’язок між волонтерами, громадськими організаціями та людьми, які її потребують, і опрацювати запити тих благодійників, які готові надати конкретну допомогу. До кінця 2022 року понад 4,5 тисячі волонтерів було залучено до надання благодійної допомоги в рамках платформи.

Загалом у 2023 році ми спостерігали безпрецедентне зростання волонтерського руху. Довіра до ОГС сягнула 44%, а до волонтерських організацій – 77%.

РОЗДІЛ 2

МАРКЕТИНГОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ МЕТОДОЛОГІЇ «ПОТРЕБИ ВЕТЕРАНА»

2.1. Особливості застосування та основні результати методології досліджень «Портрет ветерана»

Дослідження “Потреби ветеранів” проводилося з січня по квітень 2023 року, та складалося з кабінетної та емпіричної частини [31].

За результатами кабінетної частини дослідження було проаналізовано актуальну державну політику соціального захисту ветеранів війни, що включає в себе: пільги в системі охорони здоров’я, пільги в системі освіти, пільги в системі матеріальної підтримки, оподаткування, в сфері зайнятості населення, а також житлові та інші пільги.

Кабінетна частина дослідження також включає аналіз кращих міжнародних політик у сфері соціального захисту ветеранів. Для аналізу міжнародного досвіду було обрано такі країни як: Сполучені Штати Америки, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, Канада, Хорватія та Австралія.

Емпірична частина дослідження складається з двадцятого загальнонаціонального опитування проведеного соціологічною групою Рейтинг “Образ ветеранів в українському суспільстві”; другого анонімного онлайн опитування Українського ветеранського фонду серед ветеранів та діючих військовослужбовців “Потреби ветеранів” та фокус-групового дослідження серед ветеранів та ветеранок проведеного Українським ветеранським фондом.

Двадцяте загальнонаціональне опитування “Образ ветеранів в українському суспільстві”. Аудиторія: населення України віком від 18 років і старші в усіх областях, крім тимчасово окупованих територій Криму та Донбасу, а також територій, де на момент опитування відсутній український мобільний зв’язок. Результати зважені з використанням актуальних даних Державної служби статистики України. Вибірка репрезентативна за віком,

статтю і типом поселення. Вибіркова сукупність: 1000 респондентів. Метод опитування: CATI (Computer Assisted Telephone Interviewing – телефонні інтерв'ю з використанням комп'ютера). На основі випадкової вибірки мобільних телефонних номерів. Помилка репрезентативності дослідження з довірчою імовірністю 0,95: не більше 3, 1 %. Терміни проведення: 14 -16 січня 2023 р.

Онлайн-опитування. Український ветеранський фонд Мінветеранів провів друге анонімне онлайн опитування серед ветеранів/ок та діючих військовослужбовців/виць. Опитування проведено в період з 6 по 12 лютого 2023 року та передбачало збір первинних даних про портрет нашої теперішньої та майбутньої цільової аудиторії, та проблеми з якими вони найчастіше зустрічаються в умовах правового режиму воєнного стану.

Беручи до уваги важкодоступність респондентів, інструментом для збору даних було обрано – анонімне онлайн опитування, тому вимоги щодо вибірки не встановлювалися. В опитуванні взяли участь 1247 респондентів. Враховуючи обраний інструмент для збору даних одним з ризиків може бути – повторне заповнення анкети з метою впливу на результати опитування. Зважаючи на внутрішні та зовнішні фактори, що змусили нас обрати цей інструмент – ми не маємо змоги повністю проконтролювати такі ризики в опитуванні. Тому наше опитування не є репрезентативним, проте воно відображає певні тенденції серед нашої цільової аудиторії [31].

Анонімне онлайн опитування складалося з 31 запитання, серед яких 21 – це закриті запитання, а 10 – це відкриті запитання, де респонденти мали можливість глибше розкрити питання пов'язані з: сферою їхньої професійної зайнятості, видами підтримки якої вони потребують на даний момент найбільше, видами пільг та соціальних гарантій якими вони найбільше задоволені та якими абсолютно не задоволені, або їм було відмовлено в отриманні тих чи інших послуг, а також складнощами з якими на їхню думку найчастіше стикаються ветерани.

Структурно анонімне онлайн опитування складається з 4 блоків:

- Блок 1 включав соціально-демографічні запитання.
- Блок 2 стосувався респондентів виключно з числа ветеранів, що на даний момент не несуть службу в Силах оборони України.
- Блок 3 стосувався виключно респондентів з числа ветеранів та осіб, що були мобілізовані після 24 лютого 2022 року та є діючими військовослужбовцями.
- Блок 4 був обов’язковим для всіх респондентів та містив питання про рівень поваги до ветеранів в українському суспільстві.

Фокус-групи. 30 березня 2023 року Українським ветеранським фондом Мінветеранів було проведено фокус-групи серед ветеранів та ветеранок російсько-української війни в рамках дослідження “Портрет ветерана. Блок “Потреби ветеранів”. Метою фокус-групового дослідження було виявлення факторів які спричиняють проблеми та перешкоди для ветеранів та ветеранок під час отримання ними соціальних послуг. Та яким чином ветерани сприймають повагу до них через якість цих послуг.

Для досягнення мети, нами було сформовано такі завдання:

- визначити ключові проблеми та перешкоди, з якими стикаються ветерани при отриманні послуг за такими напрямками як: медичне обслуговування, оформлення та використання пільг, працевлаштування;
- за рахунок думок учасників фокус-груп сформуванати загальну оцінку ефективності державної політики підтримки ветеранів в Україні;
- з’ясувати, як саме учасники бойових дій сприймають повагу до них як до ветеранів; які прояви поваги та неповаги зауважують на сьогодні в українському суспільстві;
- визначити теми та питання, що є підґрунтям для можливих внутрішньо суспільних конфліктів та протиріч за участі ветеранів;
- охарактеризувати потенціал політичної діяльності ветеранів в Україні: переваги та недоліки залучення ветеранів у виборчі процеси.

Гіпотези:

- Ветерани війни в Україні стикаються з проявами неповаги в процесі отримання пільгових послуг.
- Ветеранам бракує інформації щодо пільг в системі охорони здоров'я, зокрема щодо державних програм фізичної, психологічної реабілітації та протезування.
- Однією з найбільш актуальних потреб ветеранів є потреба в фінансовій допомозі їх родинам.
- Однією з найбільших перешкод для забезпечення потреб ветеранів є бюрократія на низовому рівні органів виконавчої влади.
- Ветерани у своїй більшості негативно оцінюють ефективність державної політики підтримки ветеранів.
- Одним з можливих негативних наслідків залучення ветеранів у виборчі процеси від різних політичних сил є компрометація образу ветерана в уявленнях українського суспільства.

У ході дослідження було проведено 2 фокус-групи: група чоловіків ветеранів та група жінок ветеранок. У кожній групі було по 6 респондентів, що були обрані за такими критеріями: проходили або проходять військову службу, брали участь в бойових діях, мають статус УБД або особи з інвалідністю внаслідок бойових дій, мають досвід отримання соціальних послуг та пільг.

Аналіз результатів дослідження

Повномасштабне вторгнення росії в Україну масштабувало досвіди участі в бойових діях, а відтак розширило спектр потреб ветеранів та відповідно – перешкод на шляху до їх забезпечення. Виходячи з чого, в ході проведення опитування [32] було враховано думки військових та ветеранів, що отримали бойовий досвід під час повномасштабного вторгнення. Варто зауважити, серед опитаних респондентів 36,6 % вперше брали участь у бойових діях лише після 24 лютого 2022 року; 27,7% вже мають досвід участі в бойових діях в АТО/ООС з 2014 по 2021 роки та 26,9% мають бойовий

досвід в АТО/ООС та після 24 лютого 2022 року. Менше 1% відповідей, які вказують на досвід участі в бойових діях в: Афганістані – 0,7%, Миротворчі місії – 0,6%. 7,1% – респондентів не мають бойового досвіду (рис. 2.1).

Чи брали Ви участь в бойових діях?

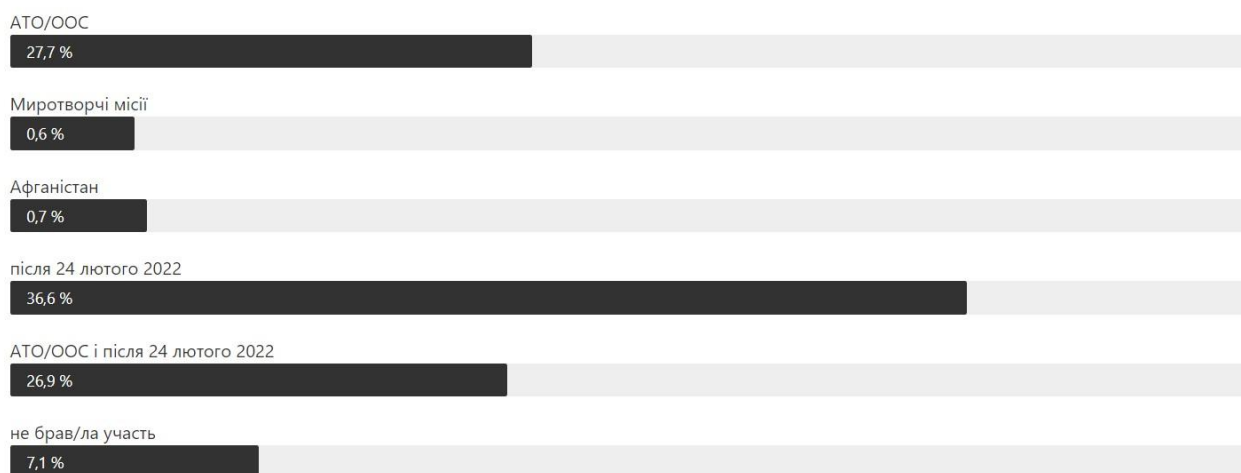

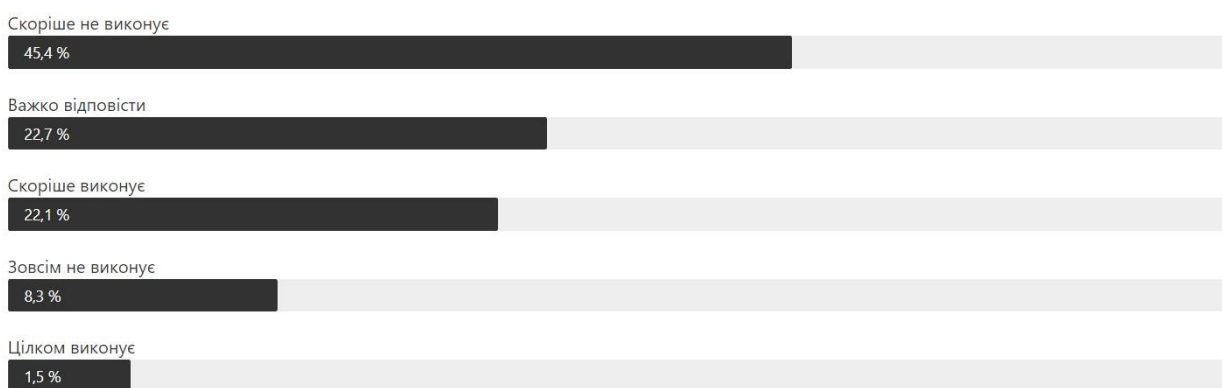
Рис. 2.1. Аналіз результатів щодо участі в бойових діях

Результати опитування виявили актуальні проблемні питання, певний рівень невдоволення та нагальні потреби ветеранів російсько-української війни в сфері соціальних послуг. Враховуючи отримані в ході опитування дані, нами було виокремлено блоки кризових питань для більш глибокого дослідження у форматі групового фокусованого інтерв'ю, а саме: медичне обслуговування, оформлення та використання пільг та працевлаштування [32]. Провівши фокус-групи з ветеранами та ветеранками російсько-української війни, нами було виявлено фактори, які спричиняють проблеми та перешкоди для ветеранів та ветеранок під час отримання ними соціальних послуг, а також було з'ясовано, як ветерани сприймають повагу з боку суспільства та держави через якість отриманих послуг.

Питання «Як ветерани розуміють повагу до себе?» були обов'язковими для всіх респондентів та передбачали визначення думки як діючих військовослужбовців так і ветеранів щодо рівня поваги до ветеранів в українському суспільстві.

Так на питання про виконання державою своїх зобов'язань перед ветеранами 45,4% опитаних вказали, що “скоріше не виконує”. Натомість 22,1% респондентів вважають навпаки – “скоріше виконує”. Думка про те, що держава “зовсім не виконує” своїх зобов'язань перед ветеранами спостерігається у 8,3% респондентів, а про те, що “цілком виконує” – у 1,5% респондентів. Водночас для майже 23% було важко відповісти на дане питання (рис. 2.2).

На Вашу думку, наскільки виконує чи не виконує сьогодні держава свої зобов'язання перед ветеранами?

Активация Windows

Рис. 2.2. Результати опитування щодо державної підтримки ветеранів

Беручи до уваги результати опитування Соціологічної групи “Рейтинг” можна помітити загальну тенденцію збільшення кількості негативних оцінок виконання державою своїх зобов'язань перед ветеранами. Вже в січневому опитуванні населення України було помічено зменшення кількості тих, хто вважає, що держава виконує свої зобов'язання перед ветеранами російсько-української війни: у серпні 2022 року таких було 69%, у січні 2023 – 53%. Тих, хто вважає по іншому, – 26% [32].

Опитування військовослужбовців та ветеранів від Українського ветеранського фонду лише підтвердило наявність зростаючого невдоволення діяльністю держави в даному напрямку.

Абсолютна більшість опитаних військових та ветеранів вважають, що на сьогодні українське суспільство поважає ветеранів (52,2% – скоріш поважає + 9,5% – однозначно поважає). На думку 21,4% респондентів – суспільство

скоріш не поважає ветеранів, а 4% переконані, що зовсім не поважає (рис. 2.3.). Натомість близько 13% опитаних не змогли дати точної відповіді на дане питання.

На Вашу думку, наскільки суспільство сьогодні поважає ветеранів?

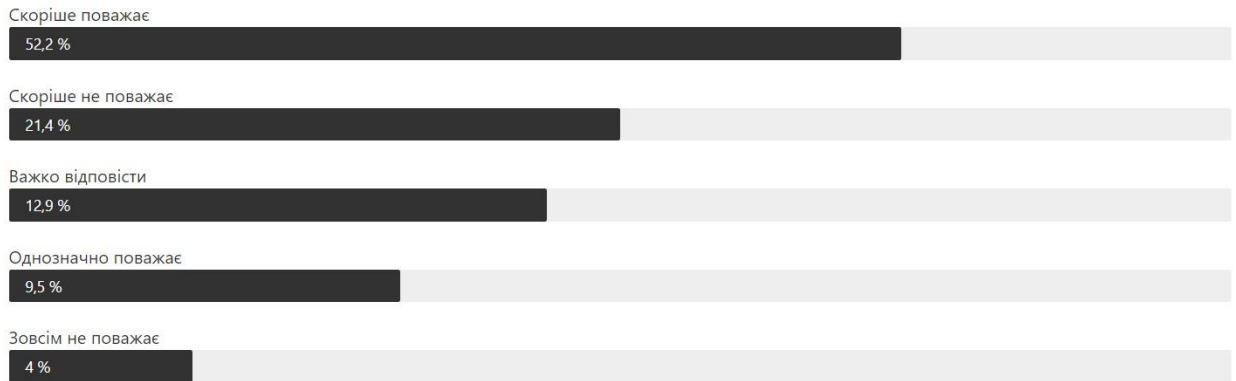

Рис. 2.3. Аналіз результатів щодо поваги до ветеранів

Варто зауважити, що в січневому опитуванні населення України від Групи “Рейтинг” також абсолютна більшість (91%) вважала, що суспільство сьогодні поважає ветеранів, але частка тих, хто має протилежну думку була суттєво меншою (6%), [32]. Відтак, постало необхідним подальше дослідження причин того, чому частина військових та ветеранів вважають, що в українському суспільстві існує неповага до ветеранів, адже відповіді близько чверті опитаних Українським ветеранським фондом військовослужбовців вказують саме на це (рис. 2.4).

Якої допомоги Ви потребуєте зараз або можете потребувати в майбутньому? (оберіть декілька варіантів)

Відповідь	Кількість відповідей	Відсоток від загальної кількості
Освіта	55	24,4 %
Працевлаштування	46	20,4%
Психологічна підтримка	45	20%
Зміцнення здоров'я	121	53,8%
Підприємництво (не фінансова підтримка)	25	11,1%
Підприємницькі інвестиції	45	20%
Покращення житлових умов	56	24,9%
Відновлення житла	7	3,1%
Придбання житла	78	34,7%
Фінансова підтримка	70	31,1%
Пільги на землю	37	16,4%

Рис. 2.4. Аналіз результатів дослідження щодо потреб ветеранів

А з цих відповідей ми можемо зробити висновок, що ветерани найбільше потребують зміцнення здоров'я.

2.2. Інституційні аспекти підтримки соціалізації ветеранів в Україні

З початком повномасштабного вторгнення більшість демобілізованих ветеранів повернулись на військову службу. Поряд з тим очікується підвищення навантаження на органи державної влади, що опікуються соціальною підтримкою ветеранів, через збільшення кількості осіб, які мають статус учасника бойових дій або особи з інвалідністю внаслідок війни. В Україні станом на 1 липня 2022 року налічувалось 438 834 учасників бойових дій [17]

За заявою Міністерки у справах ветеранів кількість ветеранів, членів їхніх сімей та членів сімей загиблих військових може зрости до 4-5 мільйонів осіб. Державна ветеранська політика (Державна політика соціального захисту ветеранів війни) є комплексною та передбачає різноманітні пільги в системі охорони здоров'я, у сфері матеріальної підтримки та оподаткування, в системі освіти, у сфері зайнятості населення, а також житлові пільги та інші пільги.

Пільги у системі охорони здоров'я передбачають відновлення фізичного та психічного здоров'я ветерана або ветеранки й включають в себе психологічну реабілітацію, фізичну реабілітацію, протезування, санаторно-курортне лікування, безоплатне одержання ліків. Надання пільг в цій сфері регулюється численними нормативно-правовими актами та забезпечується різними державними органами у системі центральних органів виконавчої влади. У 2023 році має завершуватись “Державна цільова програма з медичної, фізичної реабілітації та психосоціальної реадaptaції...” (далі – програма), координатором якої є Міністерство ветеранів України. До замовників (виконавців) програми належать Мінветеранів, МОЗ, Міноборони, МВС та інші. Програма включає в себе охоплення ветеранів та

ветеранок послугами із психологічної реабілітації, з медичної та фізичної реабілітації та заходами професійної реабілітації, спрямованими на стимулювання можливостей учасників (у тому числі проходження професійної підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації). Необхідною складовою реалізації програми було аналітичне та методичне забезпечення проведення реабілітації та реабілітації, в тому числі розроблення та впровадження стандартів надання таких послуг. Одним з етапів відновлення психофізіологічного стану та реабілітації ветеранів мало бути запровадження декомпресії. На думку Міністерства у справах ветеранів запровадження програми без системного бачення надання психологічної допомоги цільовій групі як комплексу послуг у сфері психічного здоров'я та психосоціальної підтримки, що надаються на основі принципу багаторівневості і покрокового підходу не забезпечило очікуваного результату.

Саме тому восени 2022 року Мінветеранів запропонувало удосконалити державне регулювання надання психологічної допомоги ветеранам шляхом прийняття Постанови Кабінету Міністрів України “Про деякі питання надання безоплатної психологічної допомоги особам, які звільняються або звільнені з військової служби з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членам сімей таких осіб та членам сімей загиблих (померлих) ветеранів війни та членам сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України відповідно до Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”.

Таким чином наданням послуг з психологічної реабілітації ветеранів опікується Мінветеранів, який є головним розпорядником бюджетних коштів.

Надання психологічної допомоги відбувається на трьох організаційних рівнях:

- психосоціальна підтримка та супровід (перший рівень);
- психологічна реабілітація (другий рівень);
- комплексна медико-психологічна реабілітація (третій рівень).

Для ефективного забезпечення надання послуг з психологічної реабілітації було запроваджено Реєстр постачальників послуг із психологічної реабілітації для ветеранів і членів їх сімей, до якого увійшли надавачі таких послуг. Також такі послуги (психологічна допомога третього рівня) надаються мультидисциплінарними командами, склад та вимоги до якої зазначені у Постанові.

Міністерство соціальної політики забезпечує ветеранів допоміжними засобами реабілітації (ДЗР), в тому числі протезування. Учасники бойових дій забезпечуються ДЗР в рамках загальної державної підтримки осіб з інвалідністю, що регулюється Постановою Кабінету Міністрів від 5 квітня 2012 року № 321 (зі змінами). В Україні впроваджено широкий спектр засобів протезування різної функціональності, що відповідають потребам пацієнтів з різними можливостями: від можливостей пересування на короткі обмежені відстані, до здатності вільно необмежено переміщуватись по будь – яким місцевостям та займатись спортом. Оплата та надання послуг протезування та забезпечення іншими ДЗР здійснюється через Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю. До послуг протезування входять підбір, адаптація протезу та подальше тренування користування таким протезом. До допоміжних засобів реабілітації (ДЗР), які можуть отримати ветерани та ветеранки належать:

- протезно-ортопедичні вироби, у тому числі ортопедичне взуття;
- спеціальні засоби для самообслуговування та догляду;
- засоби для пересування;
- допоміжні засоби для особистої рухомості, переміщення та підйому;
- меблі та оснащення;
- спеціальні засоби для орієнтування, спілкування та обміну інформацією.

Існують певні економічні обмеження: у державному бюджеті України на 2023, його прикінцевих положеннях, передбачено зупинення дії пільги, що

передбачає безоплатне першочергове забезпечення ветеранів санаторно-курортним лікуванням.

Одним із видів пільг є виплата матеріальної допомоги ветеранам. Зокрема такі виплати передбачені законом України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”:

- виплата допомоги по тимчасовій непрацездатності в розмірі 100 процентів середньої заробітної плати незалежно від стажу роботи;

- виплата допомоги по тимчасовій непрацездатності працюючим особам з інвалідністю внаслідок війни в розмірі 100 процентів середньої заробітної плати незалежно від стажу роботи та інші виплати.

Щороку до Дня Незалежності України учасникам бойових дій виплачується разова грошова виплата у порядку та розмірах, визначених Кабінетом Міністрів України в межах відповідних бюджетних призначень, встановлених законом про Державний бюджет України. Також сім'ям загиблих осіб, визначених Постановою Кабміну від 29 квітня 2016 року № 336 (в редакції від 17 березня 2023 року), та у разі інвалідності або часткової втрати працездатності, виплачується одноразова грошова допомога, розмір та порядок виплати якої визначений законодавством.

Державна підтримка у сфері зайнятості передбачає різноманітні пільги такі, як повернення на робоче місце, яке зберігалось на час служби, використання чергової щорічної відпустки у зручний для них час, Надання додаткової відпустки без збереження заробітної плати терміном до трьох тижнів на рік у зручний для них час.

Також для ветеранів доступні ваучери для підтримання конкурентоспроможності на ринку праці, надання яких координує Державний центр зайнятості. Такі ваучери надають можливість перепідготовки за робітничою професією, підготовки за спеціальністю для здобуття ступеня магістра на основі ступеня бакалавра або магістра, здобутого за іншою спеціальністю, підготовки на наступному рівні освіти

(крім третього (освітньо-наукового/освітньо-творчого) рівня вищої освіти), спеціалізацію та підвищення кваліфікації у закладах освіти чи у роботодавця.

Основним нормативно-правовим актом, що визначає статус ветерана та регулює напрямки державної підтримки ветеранів є Закон України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту від 22 жовтня 1993 року № 3552-XII. Чисельні точкові зміни до положень цього Закону свідчать про необхідність трансформації державної ветеранської політики, які можливі за умови ретельного дослідження ефективності такої політики та діяльності органів державної влади, спрямованої на її забезпечення. Здебільшого пільгове забезпечення не є достатньо ефективним для ресоціалізації ветеранів у цивільному житті.

Одним із новостворених механізмів такого дослідження є Комплексний огляд системи соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України (далі – Комплексний огляд). Міністерство у справах ветеранів України як головний орган у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері соціального захисту ветеранів війни, має проводити Комплексний огляд раз на три роки у співпраці з іншими органами державної влади, що здійснюють державну ветеранську політику.

Необхідність побудови оновленої системи державної підтримки ветеранів, що включатиме в себе не лише соціальний захист, підтверджується ініціативою Міністерства ветеранів, та стосується розробки проекту Закону “Про основні засади державної ветеранської політики”. Це один з кроків, що передбачений Планом пріоритетних дій Уряду на 2024 рік, де ветеранська політика є одним із пріоритетів.

2.3. Політики та практики сприяння ресоціалізації ветеранів: міжнародний досвід

Розглянемо приклади успішних політик та практик підтримки ветеранського бізнесу в Сполучених Штатах Америки, Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії, Канаді, Хорватії та Австралії. Дане дослідження є описовим й має на меті окреслити успішні державні політики та громадські практики, що сприяють реабілітації та реінтеграції ветеранської спільноти у суспільстві. Відбір країн для дослідження проводився з урахуванням існуючого стратегічного партнерства з Україною, багаторічного досвіду впровадження та реалізації соціальної політики задля забезпечення потреб ветеранів та високих статистичних показників, що свідчать про ефективність та послідовність політик підтримки ветеранів. [33]

Сполучені Штати Америки. За даними Міністерства у справах ветеранів США, в країні проживає близько 19 мільйонів ветеранів. За даними Бюро статистики праці США, приблизно дев'ять із десяти ветеранів – чоловіки. Найбільша когорта старше 60 років, що становить близько 35% ветеранів США. В 2021 році рівень безробіття серед ветеранів (4,4%) був нижчим, ніж рівень безробіття серед не ветеранів (5,3%). Підприємства, що належать ветеранам, становлять близько 5,9% (337 934) усіх підприємств із приблизною виручкою в 947,7 мільярдів доларів США, приблизно 3,9 мільйона працівників і приблизно 177,7 мільярдів доларів щорічної виплати заробітної плати.

Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії. Відповідно до законодавства Сполученого Королівства, ветеран – це будь-яка особа, яка прослужила принаймні один день у Збройних Силах Його Величності (регулярних або резервних) або в екіпажі морських суден торгового флоту, які брали участь у визначених законодавством військових операціях. Згідно з даними Міністерства оборони Сполученого Королівства в 2022 році у Великій Британії проживало 2 мільйона ветеранів Збройних

Сил. Очікується, що до 2028 року це число скоротиться до 1,6 мільйона, водночас прогнозується, що частка ветеранів працездатного віку зросте з 37% у 2016 році до 44% до 2028 року, також відсоток ветеранів-жінок збільшиться з 10% до 13%. за офіційною статистикою щороку понад 14 тисяч людей залишають Збройні Сили Великобританії, відтак набуваючи статусу ветерана [34].

Канада. Переписом населення 2021 року від Статистичного управління Канади вперше з 1971 року було перераховано громадян, які служили в Збройних Силах Канади. За даними перепису у 2021 році в Канаді було виявлено 461 240 ветеранів. Згідно з результатами, майже третина (32,0%) усіх перерахованих ветеранів належали до основної групи працездатного віку (від 25 до 54 років). Близько 4 з 10 (41,8%) канадців, які повідомили, що вони були ветеранами під час перепису, мали 65 років і старше, тоді як 33 420 ветеранів були у віці 85 років і старше. Загалом ветерани становили 1,5% від загальної кількості населення віком 17 років і старше. Окремої уваги заслуговує гендерна політика в сфері військової служби. У 1989 році у Канаді всі військові професії стали відкритими для жінок, за винятком служби на підводних човнах, яка була відкрита в 2001 році. Коли в 1990-х роках жінки почали виконувати бойові обов'язки, обсяги рекрутованих на військову службу подвоїлися. У 2021 році майже кожен шостий (16,2%) або майже 75 тисяч ветеранів Канади – жінки [33].

Хорватія. В країні проживає понад 500 тисяч ветеранів, тобто кожен десятий громадянин Хорватії – є ветераном. Кількість офіційно зареєстрованих ветеранів продовжує зростати, лише з березня 2020 року по 30 листопада 2021 року кількість людей, яким надано офіційний статус ветерана війни, зросла на 3324 особи.

Австралія. Державна ветеранська політика Австралії спрямована на ветеранів та колишніх військовослужбовців (колишніх членів Сил Оборони Австралії – ADF). Колишнім військовослужбовцем вважається людина, яка служила в ADF або у постійних силах, чи в резерві, і яка служила принаймні

один день та з тих пір звільнилася з Сил Оборони Австралії. У переписі 2021 року вперше ставилося питання про діючих та колишніх військовослужбовців в Силах Оборони Австралії (ADF). Перепис 2021 року показав, що понад півмільйона австралійців (581 139) служили або зараз служать в ADF. З них, 84 865 – діючих членів і 496 276 – колишніх членів. Менш ніж кожна сьома частка (13,4 відсотка) колишніх членів ADF є жінками, хоча ця частка трохи вища і становить понад одну п'яту (20,6 відсотка) для діючих членів [34].

Пільги для ветеранів в системі охорони здоров'я та особливості їх медичного обслуговування у міжнародній практиці

Послуги в сфері охорони здоров'я є одними з пріоритетних для ветеранів, що зумовлено їх безпосереднім досвідом участі у воєнних діях, виживання в екстремальних умовах, одержання різного роду травм. У міжнародній практиці є поширеним створення окремого підрозділу в системі охорони здоров'я або в системі оборони та національної безпеки, що міг би інституційно досліджувати, створювати та координувати ветеранські політики в сфері медичного забезпечення.

Так, до прикладу, у *Сполучених Штатах Америки* усі зареєстровані ветерани отримують комплексний пакет послуг Департаменту у справах ветеранів (VA), який включає профілактичну, первинну та спеціалізовану медичну допомогу, а також діагностичні, стаціонарні та амбулаторні медичні послуги. Ветерани можуть отримувати додаткові пільги, наприклад, стоматологічну допомогу, залежно від їхніх унікальних обставин [35].

Існує також окрема програма для членів родин ветеранів. *Health Care Benefits for Dependents (CHAMPVA)* – це комплексна програма медичної допомоги, в рамках якої Департамент у справах ветеранів (VA) розділяє вартість медичних послуг та матеріалів, що покриваються, з відповідними бенефіціарами. Зокрема, підтримку можуть отримати:

– Дружина/чоловік або дитина ветерана, який отримала/отримав постійну та повну інвалідність, пов'язану з проходженням служби, за рішенням регіонального управління ветеранів.

– Партнер або дитина ветерана, який помер від інвалідності, пов'язаної з проходженням служби, визнаної VA.

– Дружина (чоловік) або дитина померлого ветерана, якому на момент смерті було визначено інвалідність, пов'язану з виконанням обов'язків військової служби.

– Партнер або дитина військовослужбовця, який загинув при виконанні службових обов'язків, а не через неправомірні дії.

Водночас, у *Сполученому Королівстві* дослідницькі центри при Міністерстві оборони активно проводять дослідження проявів посттравматичного синдрому у військових та ветеранів, зокрема й для того, щоб з'ясувати чи є суїцид у ветеранській спільноті непропорційним порівняно з рештою населення Великобританії, а також визначити потенціал втручання та допомоги. Серед інших особливостей підтримки ветеранів в системі охорони здоров'я в Британії варто відзначити Альянс охорони здоров'я ветеранів, що складається з 49 лікарень і швидкої допомоги в Англії, Шотландії та Уельсі, над яким працює близько 100 акредитованих осіб. Вони діляться передовим досвідом і продемонстрували високу якість медичного обслуговування ветеранів, включаючи підвищення обізнаності персоналу у забезпеченні потреб та охорони здоров'я ветеранів, чіткі зв'язки з послугами благодійних організацій та місцевими надавачами послуг. У свою чергу Королівський коледж лікарів загальної практики, спільно з Національною службою охорони здоров'я, розробили схему акредитації призначену для підготовки лікарів загальної практики, для кращого розуміння специфічних потреб ветеранів та їхніх родин (включаючи сім'ї померлих) [31].

У свою чергу, *Канада* вирізняється власним досвідом роботи з ветеранами з інвалідністю. Понад 240 000 ветеранів у Канаді мають одну чи більше інвалідностей. 1 з 10 ветеранів з інвалідністю вважає себе прикутим

до дому. Це становить 4% від загальної кількості людей з інвалідністю. Абсолютна більшість ветеранів з інвалідністю в Канаді – це люди середнього та похилого віку (від 45 до 64 років (39%), 65 і більше (51%). Такі дані були виявлені в рамках Канадського опитування про інвалідність, 2017 року. Це дослідження охоплює осіб з інвалідністю, які раніше проходили військову службу в Канаді, але більше не є військовослужбовцями Збройних сил Канади. 26% ветеранів з інвалідністю мають принаймні одну незадоволену потребу в допоміжних засобах або допоміжних пристроях. 70% ветеранів з інвалідністю мають інвалідність, пов'язану з болем (ті, чия повсякденна діяльність обмежена через постійний біль або через періоди болю). Найбільш поширеними медичними послугами, якими користуються ветерани з інвалідністю, є: фізіотерапія, масаж або мануальна терапія (30%) та консультування (15%). Кожен п'ятий (22%) ветеран з інвалідністю отримує певну допомогу по інвалідності [34].

У контексті інклюзії для канадських ветеранів важливою є *Програма незалежності ветеранів (The Veterans Independence Program)*, в рамках якої надається щорічне неоподатковане фінансування таких послуг, як утримання території, прибирання, приготування їжі, особистий догляд, а також професійні медичні та допоміжні послуги. Ця програма призначена для роботи в синергії з локальними, муніципальними програмами, щоб допомогти задовольнити потреби широкого кола ветеранів. Послуги, що покриваються VIP-фінансуванням, включають: догляд за територією; прибирання; доступ до харчування; професійне медичне обслуговування та підтримка; особиста гігієна; амбулаторна медична допомога; транспорт; тривалий догляд та пристосування житла.

Для ветеранів та колишніх військовослужбовців в Австралії доступний широкий спектр послуг в системі охорони здоров'я. До них входять: послуги лікаря загальної практики, медичні спеціалізовані послуги, включаючи патологію та радіологію, супутні медичні послуги, наприклад, ортопедія, фізіотерапія та інші суміжні медичні послуги, догляд за зубами, догляд в

громаді, забезпечення окулярами та слуховими апаратами, лікування в державних і приватних лікарнях, включаючи денні центри лікування, послуги підтримки вдома. Також доступні субсидовані фармацевтичні препарати за програмою репатріаційних фармацевтичних пільг (RPBS) та медичні допоміжні засоби та обладнання (Rehabilitation Aids and Appliance Program RAP).

Міністерство ветеранів Австралії (DVA) випускає картки, що дають доступ до певних переваг (пільг, знижок). Є можливість отримати безкоштовне або дешевше медичне обслуговування та підтримку, знижки на ліки, транспорт. Також деякі види карток дають доступ до лікування психічного здоров'я, що фінансується Міністерством, якщо це необхідно. Картка ветерана є частиною Угоди ветеранів оборони Австралії [33].

Переваги, які можуть отримати за картою ветерана, залежать від кольору картки: “Золота карта”, “Біла карта”, “Помаранчева картка”. Картка також дасть можливість австралійській громаді впізнати ветеранів та зв'язатися з ними, а також виявити вдячність за службу нації. Компанії та громадські організації, що беруть участь в програмі, можуть надавати знижки та інші переваги. Кожен бізнес чи організація сама вирішує, які пільги та переваги вони нададуть.

Матеріальні пільги для ветеранів у міжнародній практиці

Матеріальні соціальні пільги для ветеранів в різних країнах загалом зводяться до безпосередніх виплат та звільнення від податків. Така практика на сьогодні є однією з найбільш розповсюджених і для України. Водночас, характерною особливістю пільгової системи для ветеранів в Україні є можливість отримання земельних ділянок. Порівнюючи з цим, в міжнародній практиці більш поширеною є допомога ветеранам-безхатькам та ветеранам, що є в зоні ризику втратити житло.

У США одним з вагомих інструментів фінансової підтримки є компенсація по інвалідності. Ветерани з інвалідністю, пов'язаною зі службою, та звільненням можуть претендувати на щомісячну

неоподатковувану компенсацію по інвалідності від Департаменту у справах ветеранів (VA) у розмірі від \$133 до понад \$3400 щомісяця. Ставки по інвалідності VA залежить від:

- важкості інвалідності або втрати кінцівки (кінцівок);
- наявності дружини/чоловіка, дитини/дітей або батьків на утриманні;
- наявності чоловіка/дружини з важкою формою інвалідності;
- безробіття через інвалідність.

Іншим не менш вагомим інструментом матеріальної підтримки ветеранів є кредити на житло (також відомий як кредит на житло від Департаменту у справах ветеранів). Ветерани, що мають право на кредит можуть придбати або побудувати житло, або рефінансувати існуючу іпотеку на житло, з початковим внеском від \$0, вигідними ставками та фінансуванням без встановленого ліміту. Ще однією перевагою перед традиційними іпотечними кредитами є відсутність PMI (Private Mortgage Insurance, щомісячний страховий внесок, який стягується для захисту банку, поки ви не досягнете принаймні 20% власного капіталу) [31].

Майже кожна позика за програмою VA супроводжується комісією за фінансування. Цей збір надходить безпосередньо до Департаменту у справах ветеранів та допомагає підтримувати кредити ветеранів у майбутньому. Не всі зобов'язані сплачувати збір, наприклад, військовослужбовці з інвалідністю, пов'язаною з проходженням служби. Розмір збору коливається від трохи більше 2% – для тих, хто вперше отримує позичку за програмою VA, до 3,3% – для покупців житла, які купують його повторно. Кредит для ветеранів робить купівлю житла більш доступною для мільйонів ветеранів та діючих військовослужбовців США.

Багато штатів також пропонують великі пільги для своїх ветеранів. Пільги на рівні штатів варіюються від безкоштовного навчання в коледжі та працевлаштування до безкоштовних ліцензій на полювання та риболовлю. Більшість штатів також пропонують податкові пільги для своїх ветеранів і

спеціальні номерні знаки, а деякі штати, – навіть надають ветеранам грошові премії за службу в армії.

Водночас, у *Сполученому Королівстві* Міністерство житлово-комунального господарства, громад та місцевого самоврядування запровадило різні заходи для покращення доступу до соціального житла для військовослужбовців та ветеранів. Це включає в себе зміну законодавства з метою забезпечення житлом важкопоранених військовослужбовців та ветеранів з нагальними житловими потребами, що мають найвищий пріоритет на отримання соціального житла від місцевих органів влади.

У 2014 році було підраховано, що частка безхатків, серед тих, хто служив у Збройних силах, становила від 3% до 6%. Об'єднана мережа з питань бездомності та інформації про бездомних та безпритульних у Великому Лондоні показує, що відсоток тих, хто спав на вулиці в Лондоні будучи громадянами Великобританії й маючи досвід служби у Збройних силах – знизився з 3% у 2017/2018 роках до 2% у 2018/2019 роках.

Закон про скорочення бездомності 2017 року гарантує, що житлові органи втручаються на ранній стадії для запобігання бездомності та надають підтримку. Відповідно до цього Закону, Міністерство оборони разом з іншими органами державної влади, зобов'язане перенаправляти до місцевого органу управління житловим фондом колишніх військовослужбовців, які перебувають під загрозою бездомності, якщо вони дають на це згоду.

У *Канаді* існує низка фінансових програм, покликаних підтримати доходи канадських ветеранів. Однією з таких програм є “Допомога Збройних сил Канади” – щомісячна виплата, яка не оподатковується. Вона допомагає малозабезпеченим ветеранам Збройних Сил Канади (CAF), які після участі в програмі реабілітації більше не мають права на отримання допомоги для заміщення доходу. Для цілей цієї програми VAS вимірює дохід домогосподарства ветерана відповідно до формули Статистичного управління Канади. Ця формула враховує будь-який оподатковуваний дохід,

який ветеран отримує в даний час, а також будь-які нараховані державні пільги. Отримати допомогу від Збройних сил Канади можуть [35]:

1) ветерани Збройних сил Канади, які мають низький сімейний дохід, шукають роботу або беруть участь у програмі Career Transition Services і більше не отримують допомоги для заміщення доходу,

2) член сім'ї загиблого або ветеран, що утримує дитину

Серед інших програм щомісячних виплат від Департаменту у справах ветеранів, що покликані підтримати доходи ветеранів також є:

– допомога для заміщення доходу – щомісячна виплата для підтримки доходу ветерана під час участі в реабілітаційній програмі VAC;

– допомога для заміщення доходу для осіб, які втратили годувальника, та дітей-сиріт – щомісячна виплата для вдів та сиріт померлого члена CAF або ветерана;

– допомога ветеранам війни – щомісячна виплата ветеранам Другої світової війни та Корейської війни, які мають низький дохід;

– компенсація у зв'язку з хворобою або пораненням;

– грошова виплата у зв'язку з хворобою або пораненням, пов'язаними з виконанням службових обов'язків.

Найпоширенішим видом фінансової підтримки в Австралії є пенсії, що передбачені для підтримки ветеранів та їх сімей. Щоб мати право на пенсію, ветерани повинні прослужити певний час у Силах оборони Австралії та відповідати іншим критеріям. Розмір пенсії, яку отримує особа, залежить від різних факторів таких як її дохід та майно, тип пенсії, яку вона отримує і будь-які додаткові виплати, на які вона може мати право.

Пенсійне забезпечення регулюється різними програмами підтримки та включає в себе:

1. Підтримку доходу – це пенсія за вислугу років, що забезпечує регулярний дохід для людей з обмеженими можливостями. Пенсія за вислугу років може виплачуватися ветеранам за віком або інвалідністю, а також партнерам, вдовам та вдівцям, які мають на це право. Виплачується

ветеранам раніше, ніж пенсія за віком, яку виплачує Служба Австралії, визнаючи, що наслідки військової служби можуть бути невідчутними та призвести до передчасного старіння та/або втрати здатності заробляти.

2. Компенсацію за втратою працездатності, що виплачується для компенсації ветеранам за поранення або захворювання, спричинені або посилені військовою службою чи певною оборонною службою, що провадилась від імені Австралії до 1 липня 2004 року. Розмір виплаченої компенсації за втрату працездатності залежить від рівня втрати працездатності внаслідок поранень та захворювань, спричинених війною чи обороною.

3. Пенсії вдовам/вдовам війни, що виплачується для компенсації овдовілим партнерам ветеранів, які загинули внаслідок військової служби або відповідної оборонної служби.

4. Пенсії сиротам, що також може бути призначена дітям, які перебували на утриманні загиблих ветеранів.

Хорватія у свою чергу, протягом всієї історії незалежності держави продовжує розвивати пільгову систему для ветеранів. На сьогодні, успішно функціонуючими фінансовими програмами підтримки для ветеранів є:

1. Пільги для безробітних хорватських ветеранів Вітчизняної війни та членів їх сімей. Якщо ветеран та члени його домогосподарства відповідають всім вимогам і не мають жодних доходів, розмір допомоги становить 1097,58 кун. Якщо він є хорватським ветераном або інвалідом Вітчизняної війни в Хорватії, до цієї суми додається 0,3326 хорватських кун за кожен день участі в бойових діях.

2. Допомога на відвідування – ветеран або одержувач сімейної допомоги по інвалідності, який через постійні зміни в стані здоров'я не в змозі самотійно задовольнити основні життєві потреби, має право на допомогу на відвідування.

3. Пріоритетний статус при оренді комерційних приміщень – хорватські ветерани мають переважне право на оренду комерційних приміщень для

торгівлі або незалежної професійної діяльності в органах державної влади та місцевого самоврядування, а також у юридичних особах, що перебувають у їхній власності.

4. Одноразова фінансова допомога – у певних випадках, коли ветеран не в змозі задовольнити основні життєві потреби, він має право на одноразову фінансову допомогу в розмірі до 3 326 хорватських кун.

5. Звільнення від сплати зборів і платежів – члени сімей хорватських ветеранів та інвалідів Вітчизняної війни звільняються від сплати деяких судових, адміністративних та нотаріальних зборів.

6. Право на отримання паю – інваліди Вітчизняної війни в Хорватії, члени сім'ї померлого ветерана Вітчизняної війни в Хорватії та члени сім'ї зниклого безвісти ветерана Вітчизняної війни в Хорватії мають право на безоплатне отримання акцій.

7. Право на акції Хорватського фонду ветеранів Вітчизняної війни та членів їх сімей.

Також вагомою матеріальною підтримкою для хорватських ветеранів є виділення інклюзивних автомобілів. Інвалід Вітчизняної війни в Хорватії I групи має право на отримання легкового автомобіля з відповідними пристосуваннями до його потреб. Водночас, право на відшкодування витрат на переобладнання легкового автомобіля під власні потреби мають інваліди Вітчизняної війни в Хорватії II-IV групи.

Державна підтримка ветеранів у сфері працевлаштування та самозайнятості

Як показує міжнародний досвід, державне сприяння у працевлаштуванні та самозайнятості ветеранів є одним зі стратегічних напрямків соціальної підтримки ветеранів загалом, адже дозволяє розвивати малий та середній бізнес в Україні, частково зменшуючи навантаження на фінансування соціальної сфери. Майже в кожній досліджуваній нами державі існують власні інструменти та стратегії підтримки ветеранів у сферах

працевлаштування та підприємництва, які є ефективними та показовими для наслідування.

Говорячи про досвід підтримки ветеранського бізнесу в *США* можна стверджувати, що в даному контексті пропозиція спровокувала попит. Ініційовані у 80-90-х роках початкові умови для створення ветеранського бізнесу, надання позик та кредитування, знайшли такий відгук серед ветеранської спільноти та в американському суспільстві загалом, що вже за 10 років виникла потреба у створенні окремої інституції – Управління ветеранського бізнесу та цілої мережі локальних центрів задля подальшого сприяння розвитку ветеранського бізнесу [31].

Окремої уваги заслуговує низка програм, що виникли внаслідок попередніх законодавчих змін. Однією з таких є *Програма Boots to Business (B2B)* — підприємницька освітня та навчальна програма, яку пропонує Управління у справах малого бізнесу (Small Business Administration, SBA) в рамках Програми допомоги переходу (Transition Assistance Program) від Міністерства оборони. Започаткована відповідним Законом в 2013 році, Програма Boots to Business підготувала та випустила понад 165 000 військовослужбовців, ветеранів, військовослужбовців Національної гвардії та резерву, а також подружжя військових.

Не менш успішною є Програма від Управління у справах малого бізнесу – *Veterans Business Outreach Center (VBOC)* розроблена для надання послуг з розвитку підприємництва, таких як бізнес-навчання, консультації та рекомендації партнерів для перехідних військовослужбовців, ветеранів, військовослужбовців Національної гвардії та резерву, а також подружжя військових, зацікавлених у створенні або розвитку невеликої компанії. 22 організації беруть участь у цій Програмі на базі угоди про співпрацю та виступають як бізнес-центри для ветеранів.

У свою чергу ініціатива “*National Veterans Small Business Week*” покликана об’єднати спільноту ветеранів-підприємців та створює умови для обміну досвідом та ідеями. Протягом тижня SBA та її розгалужена

партнерська мережа відзначають силу та стійкість спільноти ветеранів, організовуючи заходи по всій країні та обмінюючись інформацією про ресурси, доступні для ветеранів-підприємців. Протягом тижня SBA, партнери та місцеві організації по всій країні зосереджуються на висвітленні різних аспектів підприємницької діяльності для досвідчених власників малого бізнесу й підприємців ветеранської спільноти в гібридних, особистих та віртуальних форматах. Теми включають: допомогу в переході, навчання підприємництву, державні контракти, допомогу в разі стихійних лих та доступ до капітальних ресурсів. У рамках одного тижня відбувається понад 100 віртуальних подій, які є безкоштовними та відкритими для публіки.

Водночас, з боку держави задля забезпечення потреб громадян у працевлаштуванні діє Департамент праці (The Department of Labor). Він адмініструє федеральне трудове законодавство, щоб гарантувати права працівників на справедливі, безпечні та здорові умови праці, включаючи мінімальну погодинну заробітну плату та оплату понаднормових, захист від дискримінації при працевлаштуванні та страхування на випадок безробіття. При Департаменті праці діє *Служба працевлаштування та навчання ветеранів (VETS)*, що надає послуги американським ветеранам та військовослужбовцям, які звільняються зі служби, готуючи їх до повноцінної кар'єри, надаючи ресурси та досвід працевлаштування, а також захищаючи їхні права на працевлаштування. Служба пропонує послуги з працевлаштування та навчання ветеранам, які мають на це право, через неконкурентну *Програму державних грантів "Робочі місця для ветеранів" (Jobs for Veterans State Grants Program)*. За цією програмою кошти виділяються державним агентствам з працевлаштування прямо пропорційно до кількості ветеранів, які шукають роботу в їхньому штаті. Також VETS приймає скарги та розслідує порушення Закону про права на працевлаштування та зайнятість військовослужбовців Збройних сил США, який захищає права на працевлаштування та забезпечує працевлаштування ветеранів, резервістів і членів Національної гвардії після закінчення

строкової служби, а також забороняє дискримінацію при працевлаштуванні через минулі, теперішні чи майбутні військові обов'язки. Водночас при Департаменті існує Консультативний комітет з питань працевлаштування, навчання та взаємодії з роботодавцями ветеранів створений для оцінки потреб ветеранів у працевлаштуванні та навчанні, а також їхньої інтеграції в робочу силу. Він визначає, якою мірою програми та заходи Департаменту праці США задовольняють такі потреби, допомагає помічнику Міністра праці з питань працевлаштування та навчання ветеранів у роботі з роботодавцями щодо переваг працевлаштування ветеранів, а також надає рекомендації щодо навчання та роботи з роботодавцями з метою сприяння працевлаштуванню ветеранів.

У *Сполученому Королівстві*, до прикладу, під час завершення служби та переходу до цивільного кар'єрного розвитку військовослужбовців Міністерство Оборони Британії безпосередньо фінансує допомогу у працевлаштуванні ветеранів через співпрацю з неурядовими партнерами, що має назву Кар'єрне Перехідне Партнерство (Career Transition Partnership). Неурядовий партнер в рамках співпраці з МО пропонує якісні та безкоштовні послуги з підбору персоналу та підтримує тих, хто залишає Збройні Сили протягом двох років від дати звільнення – таким чином пов'язує ветеранів із роботодавцями, які усвідомлюють переваги залучення талантів, навичок та досвіду ветеранів у власні організації. Загалом 86% тих, хто залишив службу та скористалася цією послугою в 2018/19 н.р прийнято на роботу протягом шести місяців після звільнення зі Збройних Сил [33].

Для частини колишніх військових, саме відкриття власної справи стає невід'ємною частиною процесу повернення до цивільного життя. Згідно зі звітом Федерації малого бізнесу “A Force for Business” за 2019 рік, існує приблизно 340 000 малих підприємств, якими керують колишні військові, що становить 6% усіх малих підприємств у Великій Британії. У звіті також показано, що чотирма найпопулярнішими секторами для тих, хто залишив службу для відкриття власного бізнесу, були:

- виробництво (18%);
- оптова, роздрібна торгівля та ремонт (12%);
- професійна, науково-технічна сфера (12%);
- будівництво (10%).

Говорячи про досвід *Канади* варто зауважити, що кожного року зі збройних сил Канади звільняються близько 5 000 осіб. Їх вік в середньому складає 41 рік, вони досить молоді та їм притаманні багато рис, таких як дисциплінованість і стійкість, які є необхідними для ведення бізнесу. Відтак, потреба у програмах розвитку ветеранського бізнесу є стратегічно важливою для Канади, зокрема з огляду на успішний досвід США.

Прикладом такої програми є *Канадська програма фінансування малого бізнесу (Canada Small Business Financing Program)*, що надає стартові можливості для відкриття малого бізнесу ветеранами. Участь у програмі можуть брати малі підприємства та стартапи, що працюють на комерційній основі з валовим річним доходом не більше \$10 млн. У рамках програми кредитні кошти надаються банком, а кредит реєструється в Міністерстві інновацій, науки та економічного розвитку Канади. Підприємства можуть позичити до 1 мільйона доларів на фінансування:

- землі або будівель, що використовуються в комерційних цілях;
- комерційні транспортні засоби;
- машини та обладнання;
- прийнятні витрати на купівлю франшизи;
- програмне забезпечення та комп'ютерне обладнання.

Не менш вагомим інструментом підтримки ветеранів Канади є надання менторських послуг та програм перекваліфікації ветеранів, зокрема і для розвитку ветеранського бізнесу. Так, до прикладу, програма перекваліфікації військових навичок "*Legion*" покликана сприяти розвитку та прискоренню цивільної кар'єри колишніх і теперішніх військовослужбовців запасу та регулярних збройних сил Канади.

Це досягається за допомогою тристороннього підходу:

1. Перевірка рівня освіти: після оцінки знань і навичок, ветерану можуть бути нараховані кредити або заблоковані кредити для подальшого навчання на програмах отримання сертифікатів, дипломів та наукових ступенів.

2. Підприємницьке навчання: щороку ветерани-підприємці можуть відвідати “Лігво левів Легіону”, де їм надається можливість ознайомитися з найсучаснішими бізнес-практиками та отримати індивідуальне наставництво для створення бізнес-плану. Після завершення серії семінарів учасники презентують свій бізнес-план перед суддівською колегією та потенційно можуть отримати інвестиції.

3. Допомога в пошуку роботи: експертна допомога також доступна для підготовки ветеранів та допомоги їм у пошуку відповідної ролі на цивільному ринку праці.

Цікавою також є ініціатива “*Coding for Veterans*” – це інтенсивна навчальна програма, розроблена для того, щоб надати канадським військовим ветеранам навички, необхідні для початку та успішної кар’єри в галузі комп’ютерного кодування, кібербезпеки або аналізу даних. Заняття проводяться особисто або онлайн, а програми доступні для всіх рівнів кваліфікації та досвіду.

Канадська благодійна організація Prince’s Charities спільно з Futurpreneur у 2013 році створили програму “Операція Підприємець”, яка пропонує колишнім військовослужбовцям допомогу, необхідну для започаткування власного бізнесу. Програма пропонує безкоштовні одноденні семінари для ознайомлення з основами підприємництва, розроблені спеціально для військовослужбовців, які звільняються з лав Збройних Сил, включаючи способи перенесення військових навичок на власний бізнес, а також тижневий інтенсивний тренувальний табір для вивчення основ бізнесу та спілкування з іншими військовослужбовцями, які мають підприємницькі здібності [34].

Futurpreneur також надає доступ до фінансування у розмірі до 45 000 доларів США та можливість взяти участь у програмі наставництва, яка допоможе запустити бізнес.

У 2020 році Міністр у справах ветеранів та заступник міністра національної оборони Лоуренс Макалей оголосив про фінансування операції “Підприємець” через Фонд добробуту ветеранів і сімей. Операція “Підприємець” отримає 390 000 доларів протягом трьох років на розширення своїх семінарів та програм онлайн-навчання для ветеранів та їхніх родин з метою вивчення можливостей самозайнятості.

Урядовий фонд добробуту ветеранів та їхніх сімей Канади надає гранти та внески затвердженим приватним, державним та академічним організаціям для підтримки досліджень, ініціатив та проектів, які заохочують або покращують добробут ветеранської спільноти. Фонд добробуту ветеранів та їхніх сімей є частиною підтримки та пільг для ветеранів, включених до бюджету 2017 року з метою покращення добробуту ветеранів та їхніх сімей. У 2018 та 2019 роках Міністерство у справах ветеранів Канади профінансувало 43 проекти, що спрямовані на покращення добробуту ветеранів та їхніх родин.

З 2017 року Сили Оборони Австралії (ADF) та Міністерство оборони Австралії прийняли низку нових політик щодо підготовки ветеранів для переходу до цивільного життя, що починається до звільнення з військової служби та системи їх підтримки. Саме, за підтримки Міністерства оборони Австралії реалізується Програма переходу Сил Оборони, що включає в себе загальні програми, доступні для всіх військовослужбовців, які здійснюють перехід і цільові програми для тих, хто перебуває у групі підвищеного ризику. До загальних програм входять [32]:

1. *Перехідний коучинг.* До усіх учасників, які перебувають в процесі переходу, прикріплюється тренера з переходу Сил Оборони Австралії. Він або вона працюють з учасниками для того, щоб встановити цілі

військовослужбовців після переходу на основі їхніх унікальних навичок, інтересів і прагнень та розробити плани для досягнення цих цілей.

2. *Семінари з підготовки до пошуку роботи.* Усі члени ADF та їхні партнери можуть відвідувати семінари з підготовки до пошуку роботи в будь-який час під час служби та протягом 24 місяців після звільнення.

3. *Навчання.* Фінансування в розмірі до 5320 доларів США доступне для здобуття освіти та навчання з метою працевлаштування після перехідного періоду.

4. *Фінансові консультації.* До 1000 доларів США надається на професійні фінансові консультації, щоб допомогти членам ADF та їхнім родинам спланувати свій бюджет та бути економічно захищеними.

5. *Телефонний дзвінок та опитування після переходу.* Забезпечується підтримка контакту з нещодавно переведеними членами протягом 24 місяців після переходу. Це дає можливість колишнім учасникам отримати доступ до подальшої підтримки, якщо відбулися зміни в їхніх цілях переходу або обставинах після переходу.

6. *Підтверджена відсутність.* Міністерство захисту надає членам ADF до 23 днів схваленої відпустки для участі в схвалених заходах, пов'язаних з перехідним періодом, наприклад, для відвідування співбесід та інші заходи.

Також є спеціальні програми. Однією з них є Програма сприяння працевлаштуванню партнерів. Ця програма надає партнерам ветеранів, у тому числі партнерам ветеранів, які проходять перехід у зв'язку зі станом здоров'я, послуги з працевлаштування та підтримку з витратами на професійну перекваліфікацію.

У свою чергу, Уряд Хорватії з 2015 року заохочує ветеранів створювати та розвивати бізнес в межах соціально-трудоових кооперативів. Окрім того, з 2004 року в Хорватії діє “Програма професійного навчання та працевлаштування для хорватських ветеранів і дітей загиблих, ув'язнених або зниклих безвісти”, що створила освітнє підґрунтя для розвитку ветеранських кооперативів. Загалом від початку впровадження заходів для

розвитку хорватських кооперативів їх кількість зросла з 10, які були зареєстровані у 2004 році, до більш ніж 550 кооперативів, зареєстрованих у 2014 році. Результати численних досліджень ветеранських кооперативів показали, що більшість з них займаються традиційним рослинництвом та виробництвом харчових продуктів. Ветерани Хорватії вважають, що кооперативи мають кращу конкурентоспроможність та менший бізнес-ризик, ніж індивідуальні підприємництва. Як основне джерело фінансування вони використовують приватний капітал та комерційні кредити. Ветеранські кооперативи в Хорватії є загалом соціальними підприємствами, що мають переважно соціально орієнтовані цілі, що досягаються за допомогою прибуткової стратегії. Кооперативи ветеранів-підприємців складають значну частку в економіці Хорватії. Так, більше третини від загальної кількості всіх зареєстрованих кооперативів у Республіці Хорватія – це об'єднання саме хорватських ветеранів.

Найбільшу нішу підтримки ветеранів-підприємців Хорватії займає державна політика грантового фінансування підприємництва. Так, державні кошти виділяються на:

- започаткування самостійної підприємницької діяльності;
- створення ветеранських кооперативів;
- розширення підприємницької діяльності;
- збереження ветеранського бізнесу.

Існує низка програм фінансування, що розраховані як на хорватів, хорватських ветеранів, так і на іноземних підприємців, зокрема такі як:

1). *ESIF Мікроінвестиційна позика (ESIF Mikro investicijski zajam)*, ESIF означає Європейські структурні й інвестиційні фонди, тобто фінансується з боку Європейського фонду регіонального розвитку. Цілі цієї позики: розвиток ремесел і товариств з обмеженою відповідальністю, модернізація та розширення існуючих підприємств, збереження наявних та збільшення кількості нових робочих місць. Найменша сума заохочення становить 1 000 євро, а найвища – 25 000 євро [35].

2). *Підтримка сталого розвитку самозайнятості людей з обмеженими можливостями.* Фінансова підтримка доступна для людей з обмеженими можливостями, які зареєстровані в Реєстрі осіб з обмеженими можливостями (Očevidnik osoba s invalid).)

Це заохочення призначене для:

- діючих підприємств малого, середнього та великого бізнесу, на яких працюють люди з інвалідністю;
- осіб з інвалідністю, які не мають зареєстрованого бізнесу, але хочуть його відкрити;
- окремих осіб з інвалідністю, які не мають зареєстрованого бізнесу, але бажають працевлаштуватись в інтеграційних майстернях та захисних майстернях на підприємствах малого, середнього та великого бізнесу.

Фінансування включає: субсидовану зарплату (розмір субсидії залежить від професійного діагнозу працівника та становить від 10% до 70% мінімальної зарплати); співфінансування витрат на навчання; співфінансування витрат на адаптацію до робочого місця; компенсація обов'язкового медичного страхування тощо.

3). *Самозайнятість безробітних хорватських ветеранів 2022* (Samozapošljavanje nezaposlenih hrvatskih branitelja 2022).

Ця фінансова підтримка призначена для:

- безробітних ветеранів Війни за незалежність Хорватії;
- безробітних дітей померлих ветеранів Війни за незалежність Хорватії;
- безробітних дітей добровольців Війни за незалежність Хорватії;
- безробітних дітей інвалідів війни за незалежність Хорватії;

Метою цього державного заходу є відкриття нових робочих місць для цієї цільової аудиторії шляхом надання субсидії на самозайнятість. Сума субсидії становить до 80 000 кун.

2.4. Пропозиції щодо ефективної соціалізації ветеранів в Україні

На основі викладених досліджень ми можемо активізувати та проводити роботу стосовно проведення соціалізації ветеранів та ветеранок, учасників бойових дій, які повернулися додому. Після проходження лікування та медичної реабілітації, усі будуть потребувати подальшої тривалої психологічної та соціальної реабілітації.

Соціалізація ветеранів буде реалізована якнайкращим чином завдяки спільній праці захисників із цивільними громадянами у колективі. Це і надання роботодавцями робочих місць захисникам, проведення тренувально-реабілітаційної роботи в тренажерних залах загального призначення, організація змагань, фестивалів з метою залучення захисників.

На прикладі проведення змагань «Сильні України» та «Звитяга Нескорених», які проводилися впродовж 2023 року у різних місцях України, ми розглянемо зміну результатів ветеранів російсько-української війни з інвалідністю. Ці спортсмени виступають у категорії N1 (часткова або повна ампутація нижньої кінцівки). Розглянемо на прикладі вправи «Веслування 100 сек на тренажері CONCEPT 2».

Аналізуючи фінальні протоколи змагань, які проводилися в таких містах. як Київ, Ужгород, Івано-Франківськ, Рівне, Житомир та Славськ, ми спостерігаємо зміну часу виконання вправи, а отже прогрес в тренувально-реабілітаційному процесі ветеранів (рис. 2.5).

Отже, розглянемо 3 спортсменів – ветеранів, це Цюх В'ячеслав, Швачка Олександр та Смага Євген. Вони прийняли участь в усіх змаганнях сезону 2023 року. Усі спортсмени показали стабільну динаміку росту результатів:

- Цюх В'ячеслав за 100 секунд долав дистанцію: у Івано – Франківську – 516 м, у Житомирі – 517 м, у Славську – 520 м, в Ужгороді – 522 м, у Рівному – 527 м.

- Швачка Олександр за 100 секунд долав дистанцію: у Івано – Франківську – 453 м, у Житомирі – 467 м, у Славську – 472 м, в Ужгороді – 478 м, у Рівному – 491 м.

Рис. 2.5. Тренувально-реабілітаційний процес ветеранів

- Смага Євген за 100 секунд долав дистанцію: у Івано – Франківську – 423 м, у Житомирі – 459 м, у Славську – 462 м, в Ужгороді – 475 м, у Рівному – 477 м.

Рис. 2.6. Тренувально-реабілітаційний процес ветеранів

Аналізуючи результати, ми бачимо, що регулярні реабілітаційні та тренувально-реабілітаційні заходи призводять до покращення роботи організму та підвищенню результатів під час проведення змагань. Під час проведення тренувально- реабілітаційних заходів можна визначати наступні кроки щодо підготовки ветеранів війни до участі у міжнародних змаганнях та інших спортивних заходах, а також вивчати аспекти підготовки кваліфікованих фахівців у сфері фізичної культури і спорту в частині особливостей роботи з ветеранами війни.

Саме для інтеграції ветеранів у цивільне життя завдяки спорту та спортивній реабілітації, Громадською організацією «Звитяга Нескорених» спільно з Громадською організацією «Федерація стронгмену України» за підтримки Українського ветеранського фонду розроблений спеціальний додаток TRENVET (рис. 2.7).

Рис. 2.7. Додаток TREN VET

Цей додаток допомагає Захисникам України знайти для себе оптимальне рішення для спортивної реабілітації. Якщо ветеран бажає займатись

фізичною культурою з якісним фахівцем в зручній для нього локації, то йому варто зареєструватись в додатку, натиснувши кнопку «ВЕТЕРАН», заповнити відповідні дані, обрати зручну для себе локацію тренувань та види спорту, і «TRENVET» надасть йому інформацію про найближчий спортивний зал та тренера.

Це гарний приклад того, як представники фітнес-індустрії, адже багато фахівців сфери фізичної культури і спорту, які не брали участі в бойових діях, все ж можуть бути долученими до перемоги.

Висновки до розділу 2

Основою для отримання результатів і в подальшому, після глибокого аналізу, можна використовувати дослідження Українського ветеранського фонду «Портрет Ветерана». Під час опитування респондентів можна бачити саме відношення ветеранів та ветеранок до влади, до умов, які склалися сьогодні в державі. Саме результати говорять нам про те. Що більшість опитних ветеранів та ветеранок прагнуть покращити своє здоров'я (53,8%), потім роблять акцент на придбанні житла (34,7%) і потребують фінансової підтримки (31,1%).

Але будь яке дослідження треба розпочинати з досвіду інших країн. Це Сполучені Штати Америки, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, Канада, Хорватія та Австралія. Країни, які розпочали роботу з ветеранами набагато раніше і напрацювали велику «базу». Дане дослідження є описовим й має на меті окреслити успішні державні політики та громадські практики, що сприяють реабілітації та реінтеграції ветеранської спільноти у суспільстві.

Результати дослідження показують як у вищезгаданих країнах відносяться до ветеранів, як формують фінансове забезпечення, пільги у системі охорони здоров'я, медичне забезпечення, працевлаштування та самозайнятість тощо.

Самі дослідження показують нам шлях, куди треба рухатися, як треба працювати і на що треба звертати увагу в роботі з ветеранами і ветеранками. Один із цих напрямків соціалізації в суспільство є фізично-реабілітаційна робота. Саме через тренування та змагання вони будуть відчувати себе частиною соціуму. Саме працюючи над покращенням стану здоров'я, ми отримаємо людей, які готові і надалі розвиватися. Працювати та насолоджуватися життям.

З цією метою в Україні започатковано та регулярно проводилися змагання «Звитяга Нескорених» та «Сильні України». Змагання, які проводяться саме задля покращення соціалізації ветеранів і ветеранок в суспільстві. Результати цих змагань показують, що регулярні тренування покращують фізичну витривалість та силу учасників.

І у 2023 році для кращої інтеграції ветеранів було створено спеціальний мобільний додаток «TRENVET». Завдяки ньому кожний ветеран може зареєструватися та знайти фахівця, який надасть йому допомогу в питаннях тренувального процесу, психологічної допомоги, харчування тощо. І так само фахівці цих напрямків, реєструючись, надають згоду щодо надання допомоги ветеранам і ветеранкам.

Це гарний приклад того, як представники фітнес-індустрії, адже багато фахівців сфери фізичної культури і спорту, які не брали участі в бойових діях, все ж можуть бути долученими до перемоги.

РОЗДІЛ 3

ПРОЕКТ СТВОРЕННЯ ВЕТЕРАНСЬКОГО ПРОСТОРУ

3.1. Обґрунтування ідеї створення ветеранського простору

Створення ветеранського простору один з проєктів, спрямований на підтримку ветеранів російсько-української війни, учасників бойових дій, захисників та захисниць України. Це буде відкритий простір також для громадських організацій, що працюють у сфері ветеранських справ.

Ідея створення ветеранського простору в Рівному виникла у зв'язку із великою кількістю мобілізованих жителів міста в ЗСУ через широкомасштабне вторгнення РФ на територію України. Це місце, де ветерани матимуть змогу психологічно розвантажитись та отримати необхідну професійну консультативну допомогу.

Перевагою даного простору є те, що в ньому буде акцентовано увагу саме на фізичній та психологічній реабілітації захисників та захисниць України. Під час роботи будуть реалізовані новітні методи фізичної реабілітації ветеранів, які отримали легкі та важкі тілесні ушкодження. Психологи простору будуть, на регулярній основі, працювати із ветеранами та ветеранками стосовно покращення психологічного стану.

Даний простір немає аналогу на території Рівненської області і України в цілому. В загальному ветерани змушені звертатися до звичайних тренажерних залів, які зазвичай не адаптовані для людей із потребами. Головна проблема – відсутність безбар'єрного доступу в приміщення, перебування їх на вищих поверхах.

Ветеранський простір створюється відповідно до Методичних рекомендацій щодо створення та діяльності ветеранських просторів, затверджених наказом Міністерства у справах ветеранів, тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України від 13.01.2020 № 8 (далі – Методичні рекомендації).

Відповідно до Методичних рекомендацій, ветеранський простір – юридична особа, створена та зареєстрована в установленому порядку з

метою надання допомоги та соціальних послуг ветеранам, членам їх сімей, що має конкретно визначене та пристосоване до цього приміщення.

На сьогодні, серед ветеранів російсько-української війни є представники всіх вікових груп. У відсотковому співвідношенні найбільше серед ветеранів російсько-української війни представників вікової групи – 31-40 років (34,5%), та представників вікової групи 41-50 років (31,1%). Найменша вікова група становить 61+ років – 1,5%. Натомість близько 22%, тобто 1/5 від кількості ветеранів російсько-української війни – це молодь віком від 19 до 30 років [29].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що ветерани російсько-української війни – це переважно молоді люди працездатного віку, з можливістю вчитися, перекваліфіковуватися, будувати сім'ю та розвивати власну справу.

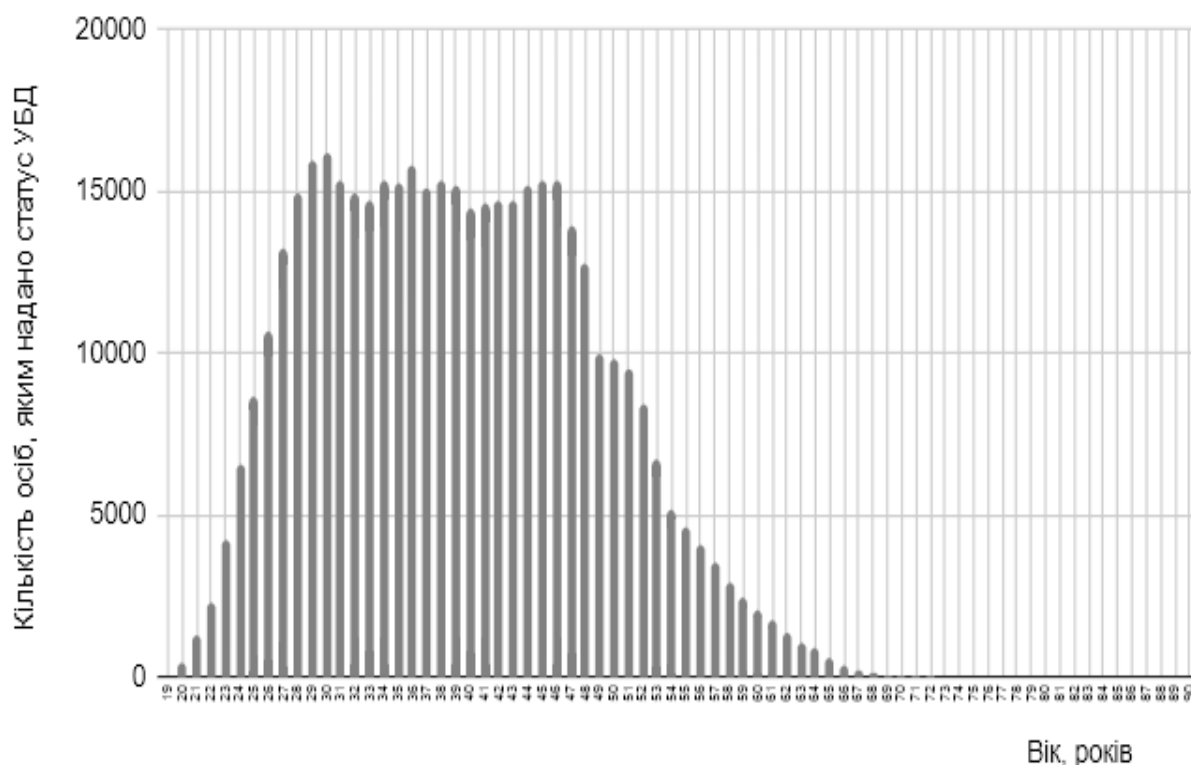

Рис. 3.1. Віковий розподіл ветеранів російсько-української війни

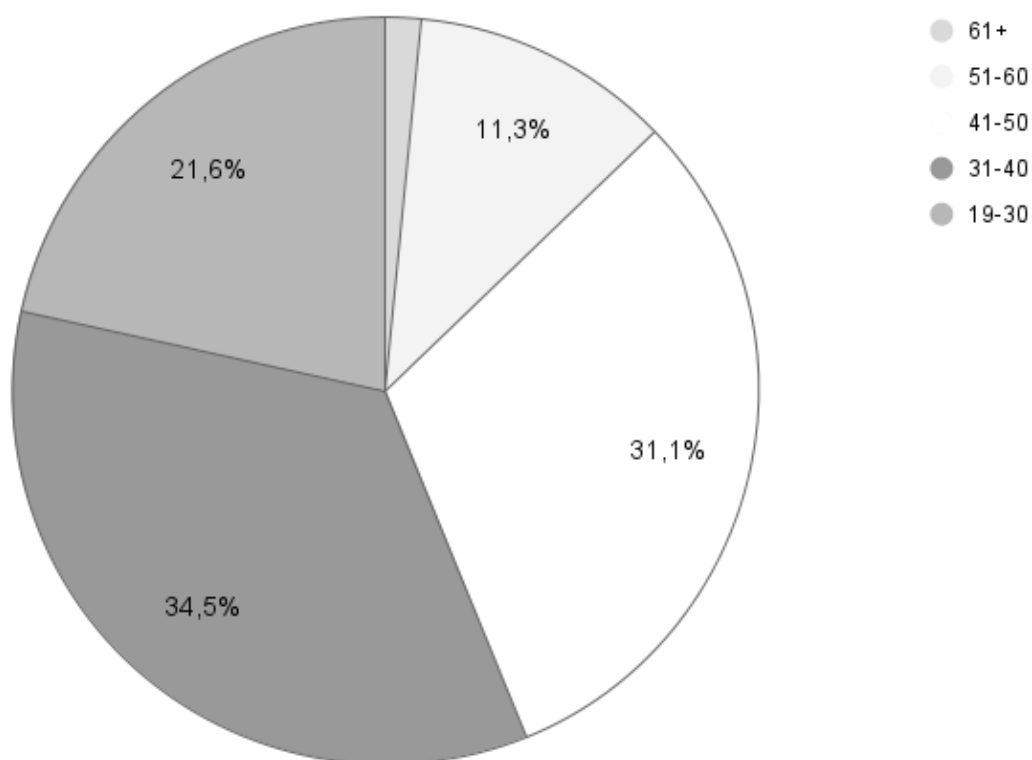

Рис. 3.2. Віковий розподіл у відсотках

Абсолютна більшість як Захисників України, так і ветеранів російсько-української війни – чоловіки. За два роки кількість жінок у Збройних силах України зросла на 12 тисяч, зараз проходить службу майже 43 тисячі військовослужбовиць (чисельність збільшилась на 40 відсотків порівняно з 2021 роком). Про це повідомила прес-служба Міністерства оборони [35].

У відомстві зазначили, що скасували усі обмеження для доступу військовослужбовиць до усіх посад. Зокрема, як повідомляється, що якщо раніше жінки могли проходити службу на посадах переважно медичних спеціальностей, зв'язківців, бухгалтерів, діловодів і кухарів, то нині – жінка в армії може бути водієм, гранатометником, заступником командира розвідгрупи, командиром БМП, ремонтником, кулеметником, снайпером тощо.

"Раніше контракт на проходження військової служби укладався жінками віком від 18 до 40 років, тоді як у чоловіків такого обмеження не було. Тепер від 18 до 60 років контрактниками можуть стати представники обох статей.

Щодо декретної відпустки, то тривалість, визначена в медичному висновку, зараховується до строку вислуги у військовому званні", - заявили в Міноборони (рис. 3.3.).

Рис. 3.3. Жінка - військовослужбовиця

Також в міністерстві нагадали, що жінкам надана можливість для здобуття військової освіти всіх рівнів, організовано системну роботу щодо підвищення рівня компетентності особового складу із забезпечення рівних прав та можливостей жінок й чоловіків, враховано аспекти рівноправності під час розроблення нормативно-правових актів.

Наразі в Україні офіційно понад 851 тисяча ветеранів – це учасники бойових дій усіх категорій, члени сім'ї загиблих на війні, люди, які отримали інвалідність внаслідок бойових дій, а також постраждали учасники Революції Гідності.

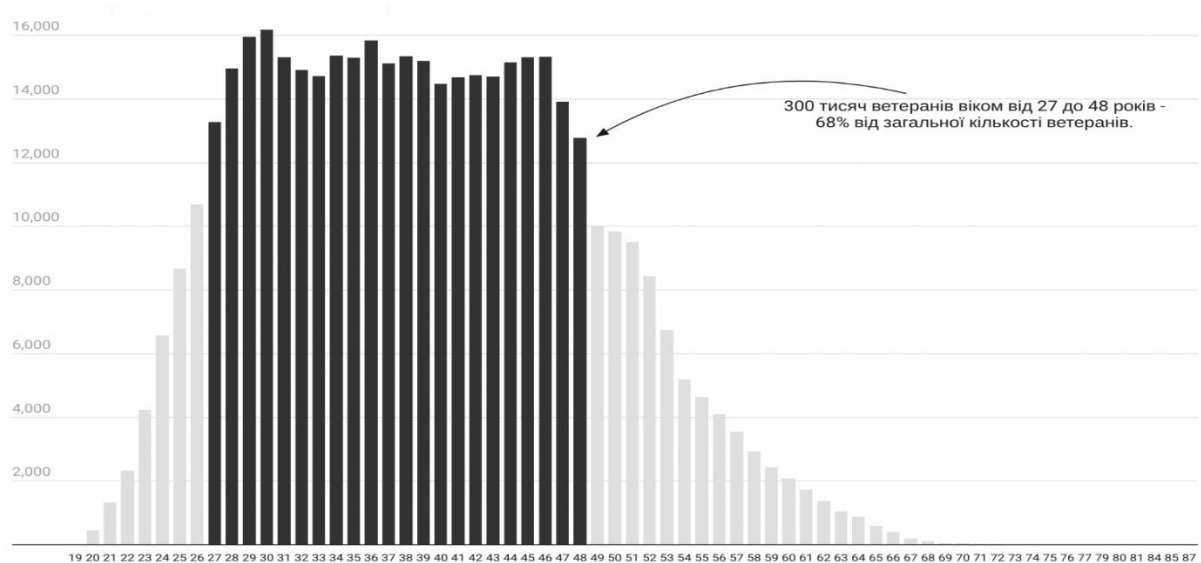

Рис. 3.4. Кількість ветеранів

Це представники усіх вікових груп, але найбільша їх кількість – люди віком від 31 до 40 років (34,5%) і від 19 до 30 років (31%).

«Ветерани російсько-української війни – переважно молоді люди працездатного віку, з можливістю вчитися і перекваліфіковуватися», – зазначають дослідники.

91,5% ветеранів – чоловіки. Частка жінок серед ветеранів російсько-української війни складає 8,5%.

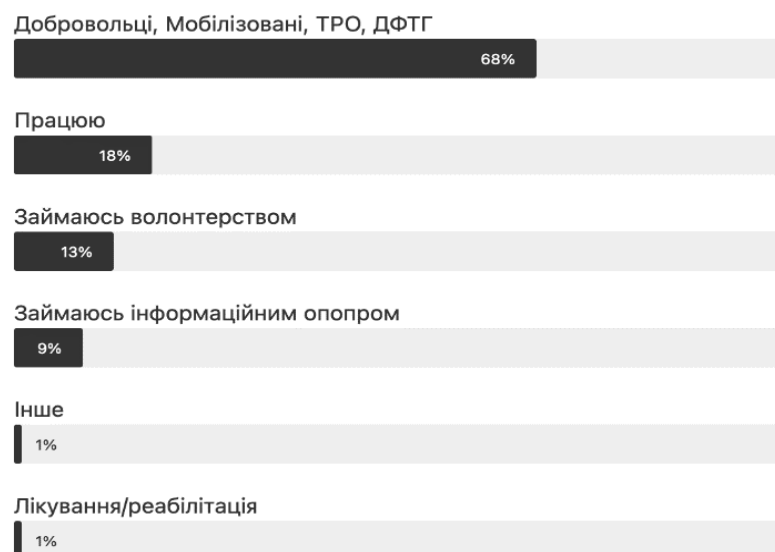

Рис. 3.5. Перебування ветеранів

Більшість ветеранів України (майже 60%) з початку повномасштабного вторгнення повернулися на війну, 14% – продовжили працювати, 9% – займаються волонтерством. Ще 7% опитаних ветеранів втратили роботу через війну.

31% опитаних ветеранів – це військовослужбовці ЗСУ та інших силових підрозділів.

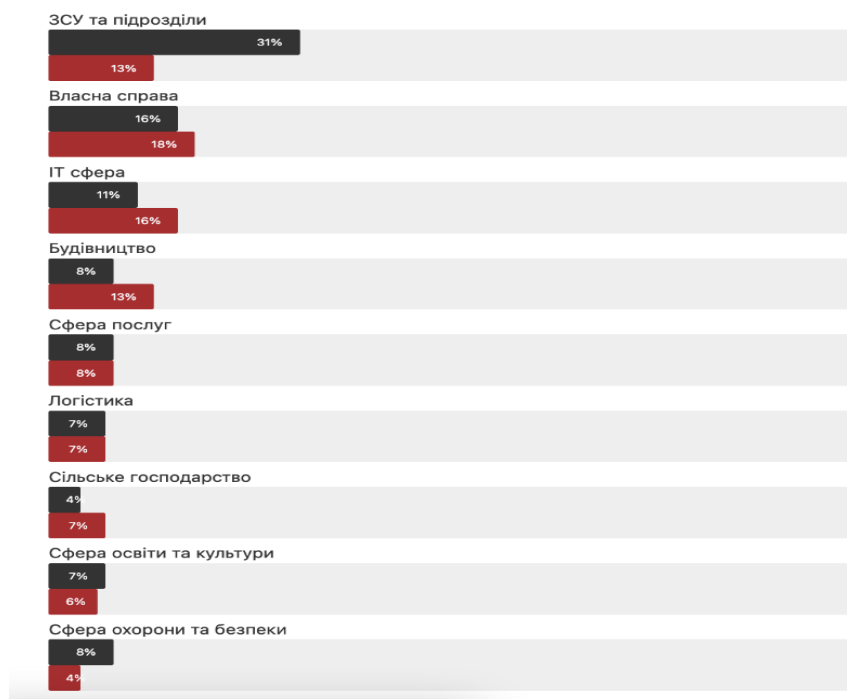

Рис. 3.6. Потреби ветеранів

Найчастіше захисники України називають потребу в допомозі їхній родині (27%), також нагальними є потреба в житлі (24%), юридичній допомозі (22%), психологічній підтримці (17%) та медичній допомозі (15%).

Водночас родини захисників – у тому числі й сім'ї загиблих – найбільше потребують інформаційної (39%) і психологічної підтримки (38%), а також матеріальної допомоги (21%).

Зміцнення здоров'я – одна з найрозповсюдженіших майбутніх потреб ветеранів, ідеться в дослідженні. Так вважає майже половина опитаних. Крім того, ветерани, найімовірніше, потребуватимуть психологічної допомоги (40%) і нового житла (42,6%).

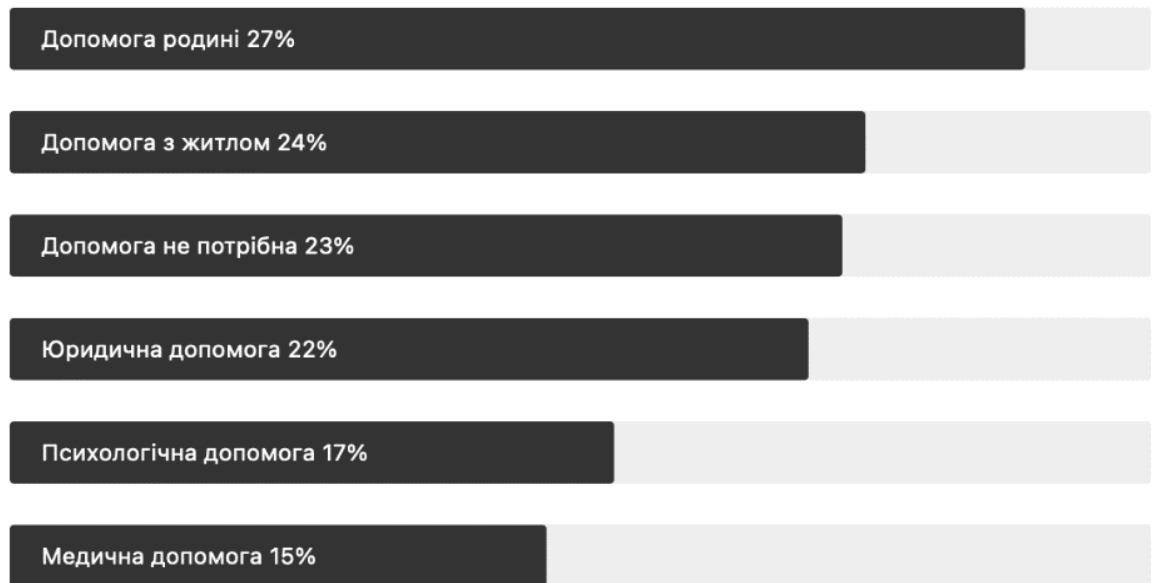

Рис. 3.7. Допомога, якої потребують Захисники

Після перемоги більшість комбатантів планує повернутися до попереднього місця роботи.

Найбільш привабливими сферами для роботи ветеранів є сфера інформаційних технологій, власна справа, військова служба та сфера послуг.

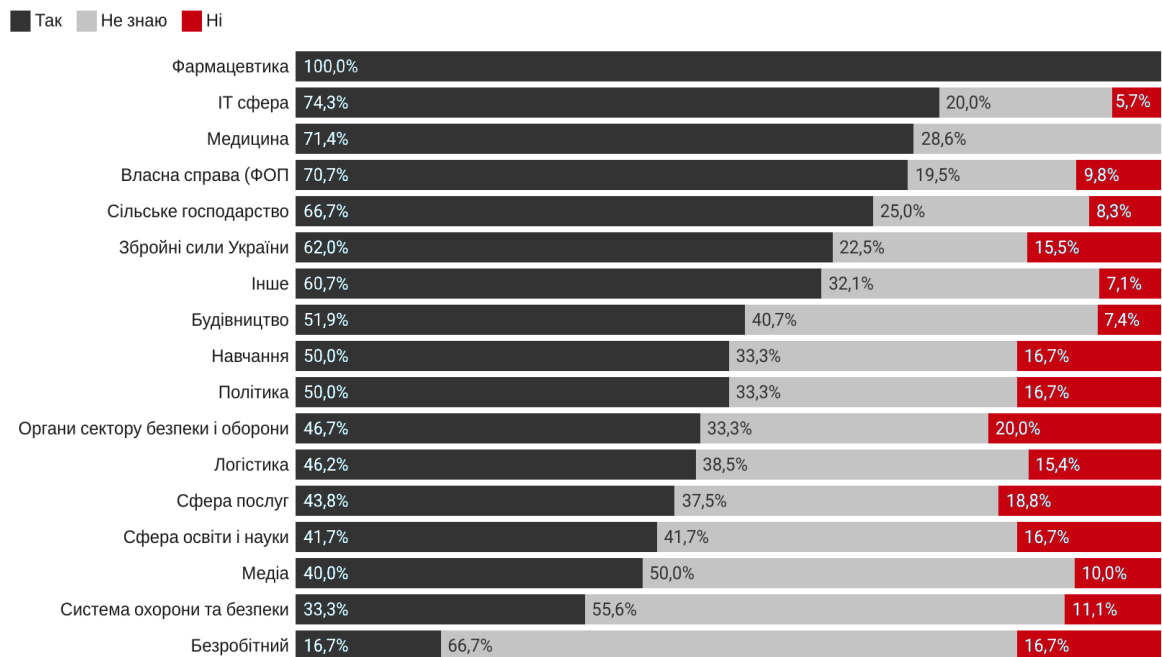

Рис. 3.8. Напрямки роботи, до якої повернуться ветерани після перемоги

Результати опитування, які проведені в розділі 2 виявили актуальні проблемні питання, певний рівень невдоволення та нагальні потреби ветеранів російсько-української війни в сфері соціальних послуг. Зокрема, сьогодні ветерани мають величезну потребу в забезпеченні відповідного рівня здоров'я, в покращенні житлових умов, освіти, працевлаштуванню і тд.

Тому серед послуг заплановано:

- надання психологічної допомоги ;
- юридичні консультації;
- проведення заходів;
- тренажерна зала;
- національно-патріотичне виховання.

У нашій країні, на жаль, психологічна реабілітація учасників бойових дій – поки що не на найвищому рівні. Наразі ветерану війни пропонується пройти реабілітацію в одному з санаторно-курортних закладів України. Разом із ним можуть поїхати дружина чи чоловік, шлюб яких укладений у визначеному законодавством порядку. Термін такої реабілітації – 18 днів. За цей час ветеран буде працювати з психологом, проходити групові тренінги, спілкуватися з іншими військовослужбовцями. Але імовіріше – для більшості цього може бути зовсім не достатньо.

Мабуть найвідомішим місцем в Україні, де наразі ветеранам допомагають реабілітуватися, є Центр психічного здоров'я і реабілітації ветеранів України, який знаходиться у Пущі-Водиці на базі госпіталю ветеранів "Лісова поляна". У Центрі лікують розлади, пов'язані з бойовим стресом, наслідками черепно-мозкових травм (постконтузійний синдром), лікування станів залежності від психоактивних речовин. Тут застосовується світовий досвід, зокрема, американський, де у кожному шпиталі ветеранів війни є відділення посттравматичних розладів. Лікуватися у Центрі можуть військовослужбовці-учасники бойових дій, добровольці, а також особи, що пережили полон і тортури.

Зараз же не в кожній області України ветерану можуть надати психологічну допомогу. В окремих регіонах існують програми психологічної реабілітації, але вони не загальноукраїнські, й ініціюються лише на рівні регіонів.

Програми, які зараз є, мають локалізуватися по всій Україні. Для прикладу, існує чудова програма в Луцьку “4-5-0”, коли виїзна бригада надає психологічну і психіатричну допомогу. Велике упущення є в психіатричній допомозі, тут втрачаємо наших бійців. Є сумна статистика суїцидів. Таке трапляється якраз тому, що немає подібних програм по всіх регіонах. Можемо на пальцях порахувати, де вони є. Луцьк. Зараз у Києві буде створена така виїзна бригада, така бригада є в Київській області – і все.

Психологічна допомога — це вид допомоги, яку надає кваліфікований спеціаліст людині або групі людей для підтримки, зняття психоемоційного напруження, покращення якості життя і соціальної адаптації. Вона спрямована на якнайшвидше відновлення психічного стану, через комплекс діагностичних, психокорекційних і психологічних заходів.

Види психологічної допомоги можна розділити на:

- психологічне консультування;
- психологічну корекцію;
- психотерапію;
- психологічну діагностику;
- психологічну реабілітацію,
- психологічний тренінг.

Для початку фахівці будуть запрошуватися спеціально на запрошення. В подальшому, за потреби та наявності постійних запитів, фахівець може бути запрошений до штату простору.

Юридичні консультації будуть проводитися за форматом безоплатної правової допомоги (далі - БПД). Система БПД надає правову допомогу щодо:

- оскарження дій чи бездіяльності військової частини, органів влади;
- оформлення чи перерахунку пенсії, інших пільг;

- виправлення помилок у нарахуваннях за комунальні послуги;
- вирішення сімейних питань: аліментів, розлучення, спадщини;
- розв'язання інших правових проблем, зокрема в судовому порядку.

На постійні основі будуть проводитися заходи з метою соціалізації ветеранів і ветеранок в суспільство. Це і «круглі столи», і зустрічі з цікавими людьми, спортивні заходи (із залученням як ветеранів, так і членів їх родин).

Звичайно основним у просторі буде тренажерна зала, де спеціально підготовлені тренери будуть тренувати та консультувати ветеранів і ветеранок стосовно покращення стану здоров'я. Основним напрямком буде тренувально – реабілітаційна робота з підопічними. За бажанням захисників та захисниць, тренери зможуть підготувати до участі у всеукраїнських змаганнях «Звитяга Нескорених» та «Сильні України». І як перспектива – участь у міжнародних змаганнях «Ігри Нескорених».

Унаслідок тривалого нехтування та неврегульованості питань щодо національно-патріотичного виховання в українському просторі, сьогодні спостерігається низка негативних явищ, які створюють реальні й потенційні загрози національній безпеці у воєнній, гуманітарній, соціальній, економічній, внутрішньополітичній та інших сферах. Наявні проблеми мають комплексний характер і не можуть бути розв'язані на рівні окремих державних органів або адміністративно-територіальних одиниць. Їх усунення потребує збалансованої політики та поєднання діяльності держави й громадянського суспільства. Подальше нехтування проблемами лише сприятиме засиллю антиукраїнської пропаганди, продукуванню світоглядно-ціннісної дезорієнтації, диспропорціям мовної ситуації, поширенню сепаратистських настроїв та місцевих ідентичностей, що в нинішніх умовах є суттєвим викликом та може призвести до непоправних наслідків.

Саме ветерани війни повинні бути сприйняті українським суспільством як взірць патріотизму і громадянської відповідальності.

Виникає потреба в ефективному реагуванні на такі існуючі виклики:

1) недостатній рівень національної, громадянської та оборонної свідомості серед населення України через низьку ефективність системного механізму реалізації державної політики у сфері національно-патріотичного (зокрема військово-патріотичного) виховання;

2) низька стійкість суспільства до існуючих потенційних загроз політичного, інформаційного і військового характеру та неготовність значної частини суспільства до сприяння безпеці та оборони України;

3) низький рівень залучення ветеранів до процесів національно-патріотичного (зокрема військово-патріотичного) виховання;

4) неефективність існуючого державного механізму взаємодії та відсутність мотиваційних чинників участі ветеранів у процесах національно-патріотичного (військово-патріотичного) виховання;

5) низька ефективність системи військово-патріотичного виховання та початкової військової підготовки населення;

6) недостатня поінформованість ветеранів про історичні факти героїчної боротьби та визволення від поневолення українського народу і здобуття незалежності України, про наявні проблеми деструктивного впливу на українське суспільство імперського, колоніального і комуністичного тоталітарного режимів, про способи розвитку цілісного національного мовно-культурного простору, розвитку української самобутності та культури;

7) недостатня кількість ветеранських об'єднань, залучених до сфери національно-патріотичного (зокрема військово-патріотичного) виховання;

8) низька ефективність сприяння органів державної влади та місцевого самоврядування залученню ветеранів до підготовки громадян стати на захист України, а також підвищенню престижу військової служби;

9) низький рівень співпраці органів державної влади та місцевого самоврядування з ветеранськими об'єднаннями та впровадження їх результативного досвіду в розвитку національно-патріотичного (зокрема військово-патріотичного) виховання;

10) слабкий інституційний розвиток інститутів громадянського суспільства (зокрема ветеранських об'єднань) національно-патріотичного спрямування та відсутність підтримки їх системної роботи щодо підвищення громадянської активності й формування української ідентичності.

Отже, тепер проаналізуємо спектр послуг, які зможе надавати ветеранський простір. Якщо з тренажерним залом усе більш-менш зрозуміло, то інші послуги будуть розвиватися поступово і їх кількість буде збільшуватися поступово. Звичайно, лівова частка буде акцентовано на рекламі цих послуг у соціальних мережах та радіо і телебаченні.

За попереднім прогнозом тренажерний зал будуть відвідувати 20-30 ветеранів. Послуги інших фахівців (психолог, юрист) будуть затребувані поступово.

Рис. 3.9. Ветеранський простір в Рівному

Даний проект є унікальним, адже в Рівному, та і в Україні в цілому, немає аналогів такого ветеранського простору. Саме через спорт пропонується покращити соціалізацію ветеранів та ветеранок у суспільстві. В основному ветеранські простори пропонують різні послуги, що співпадають із загальною тенденцією. Це юридичні консультації, зібрання ветеранів для бесід та інших цікавих заходів.

3.2. Аналіз закладів, що надають підтримку ветеранам Рівного

На даний час у місті Рівне працюють наступні організації:

- *Комунальний заклад «Ветеранський простір» Рівненської обласної ради.*

Діяльність простору:

- надання інформаційних консультацій;
- запроваджено психосоціальний супровід;
- надання гуманітарної допомоги (індивідуальної);
- впровадження програми «Соціальне менеджерство в громадах»;
- робота з родинами безвісти зниклих та тих, хто у полоні.

Рис. 3.10. Комунальний заклад «Ветеранський простір» Рівненської обласної ради

- *Громадська організація “Обласна ветеранська спілка учасників АТО Рівненщини”.*

Діяльність організації:

- психологічна реабілітація;
- надання мотивації ветеранам з інвалідністю до звичайного життя.

- *Комунальний заклад «Будинок ветеранів» Рівненської міської ради.*

Діяльність закладу:

- психологічна підтримка (надання психологічної допомоги, корекція психологічного стану та поведінки у повсякденному житті);

- консультування (допомога в аналізі життєвої ситуації, визначення основних проблем та шляхів їх розв'язання);
- соціальна адаптація (допомога у соціалізації та адаптації до цивільного життя);
- соціальна профілактика (семінари, навчання, лекції, групові заняття);
- інформування (надання інформації про послуги і допомогу, які може отримати особа);
- представництво інтересів (допомога у взаємодії з органами влади та громадськими організаціями, відстоюванні інтересів).

Рис. 3.11. Комунальний заклад «Будинок ветеранів» Рівненської міської ради

Не забуваємо і про комунальне підприємство «Рівненський обласний госпіталь ветеранів війни» Рівненської обласної ради. Головною метою закладу — забезпечення надання ефективної висококваліфікованої консультативно-діагностичної та лікувально-профілактичної медичної допомоги інвалідам, ветеранам війни та особам, прирівняним по пільгам.

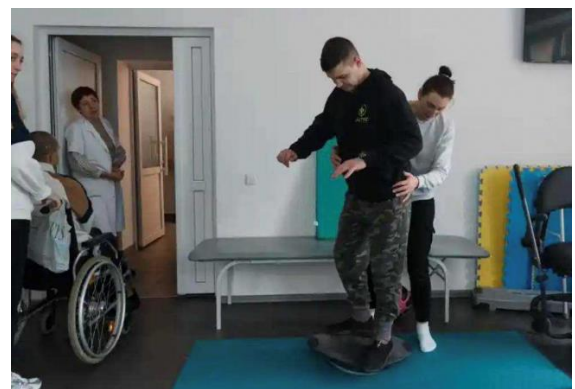

Рис. 3.12. Комунальне підприємство «Рівненський обласний госпіталь ветеранів війни»

Отже на даний час дана ніша не достатньо розвинута та можливе її розширення.

3.3. Комуникативна політика ветеранського простору.

Комуникативна політика – звід правил комуникативної поведінки компанії та комуникативної взаємодії торгових марок, товарів і компанії з ринком.

Суб'єкти комуникативної політики ветеранського простору: ветерани, захисники, їхні родини та близькі, члени сімей тих, хто загинув на війні чи перебуває у полоні.

Мета комуникативної політики - здійснення ефективної взаємодії об'єкта комунікації (ветеранський простір) з суб'єктами комуникативного простору.

Основне завдання комуникативної політики - чіткий опис методів, способів і правил комунікації та недопущення застосування на практиці недостовірних, що не повних і ситуаційних комунікацій, використання не відповідають цілям і задачам політики каналів комунікації.

Комуникативна політика включає в себе наступні складові:

- місію ветеранського простору;
- аналіз і визначення цільової аудиторії для здійснення подальших комунікацій;
- позиціонування;
- опис бажаних каналів комунікації;
- опис бажаних коштів і способів комунікації;
- опис принципів комунікаційної стратегії;

За результатами розробки комунікаційної політики розробляється і затверджується:

- комунікаційна стратегія;
- план маркетингових комунікацій (окремі рядки в плані маркетингу);

– бюджет маркетингових комунікацій (окремі рядки в маркетинговому бюджеті).

Інформація про ветеранський простір буде розповсюджуватися наступним чином:

- сторінка на сайті Facebook;
- реклама на каналах місцевого телебачення;
- реклама на місцевих радіостанціях.

Рекламні заходи будуть здійснюватися на безкоштовній основі за рахунок коштів діяльності волонтерів та наших партнерів.

3.4. Обґрунтування витрат на створення ветеранського простору

Для відкриття ветеранського простору необхідне приміщення на активному першому поверсі з окремим входом з вулиці та із без бар'єрним доступом (вхід на рівні землі або наявність пандуса). Загальна площа приміщення – 350 м². Адреса розміщення приміщення в Рівному: вул. Богоявленська, 3.

Ветеранський простір буде розділений на наступні зони (приміщення):

- вестибюль (розміщується ресепшн з адміністраторами, крісла та столики для відвідувачів) – 18 м²;
- роздягальні – 2 х 20 м²;
- санвузли – (окремий санвузол з розміщенням спеціального обладнання для людей з інвалідністю) – 3 х 7 м²;
- душові кімнати – (окреме приміщення для людей з інвалідністю) – 3 х 10 м²;
- тренажерний зал – 140 м²;
- зал для занять з фітнесу – 60 м² (з приміщенням для зберігання спортивного інвентаря);
- масажний кабінет – 15 м²;
- кабінет психолога – 15 м²;

– технічні приміщення – 10 м².

Приміщення плануємо брати в оренду. Вартість оренди приміщення складатиме 63000 грн в місяць, що складатиме 756000 грн в рік.

Для відкриття ветеранського простору необхідні наступні фінансові інвестиції: проведення ремонту приміщень (приблизна вартість – 1200000 грн); первісна вартість спортивного інвентарю (приблизна вартість – 2307000 грн); виготовлення та закупівля необхідних меблів (приблизна вартість – 500000 грн); встановлення відеокамер та сигналізації (45000 грн), табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Інвестиційні витрати на відкриття ветеранського простору, тис. грн.

Стаття витрат	Вартість, тис. грн
Ремонт приміщення	1200
Спортивний інвентар	2307
Меблі	500
Система безпеки	45
Всього	4052

Отже, для відкриття ветеранського простору в місті Рівне необхідно залучити інвестиції в розмірі 4052 тис. грн. Левова частка інвестицій направлена на купівлю спортивного інвентаря та ремонту приміщення.

Рис. 3.13. Обладнання для ветеранського простору

Для забезпечення сталої роботи ветеранського простору також необхідно враховувати експлуатаційні витрати, зокрема: оренда приміщення 350 м² (приблизна вартість – 63000 грн/місяць); комунальні платежі (світло, вода, інтернет) (приблизна вартість – 35000 грн/місяць); заробітна плата працівникам – 12000 грн + % від персональних тренувань; витрати на рекламу (5000 грн/міс); господарські та канцелярські витрати (приблизна вартість – 15000 грн/місяць), табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Експлуатаційні витрати ветеранського простору, тис. грн.

№п/п	Стаття витрат	Вартість в місяць, тис. грн	Вартість в рік, тис. грн
1	Оренда приміщення	63	756
2	Комунальні платежі	35	420
3	Заробітна плата	12	144
4	Витрати на рекламу	5	60
5	Господарські та канцелярські витрати	15	180
Всього		130	1560

Для того, щоб забезпечити повноцінне функціонування простору необхідно залучити кошти в розмірі 130 тис. грн. на місяць або 1560 тис. грн в рік. Левова частка витрат складатимуть витрати на оренду приміщення та комунальні послуги.

А тепер необхідно розглянути прогноз об'єму залучення коштів. Так як ветеранський простір в основному орієнтований на залучення саме захисників та захисниць України до фізично-реабілітаційних тренувань, необхідно врахувати залучення для відвідування залу звичайне населення.

В середньому щоденне відвідування залу ветеранами буде в кількості 20-30 осіб. Для зменшення дотаційної частини обслуговування ветеранського

простору, а в подальшому вихід на «0» та отримання прибутку щоденне відвідування залу населенням має бути в кількості 80-100 осіб.

Вартість абонементу в районі 650 – 700 грн/міс., що є нижче середньої в загальному на ринку послуг фітнес-залів в місті Рівне. Вартість персональних тренувань для населення пропонується встановити в межах 150-250 грн/тренування (в залежності від рівня професійної підготовки тренера). Відсоток розподілення «тренер - простір» в пропорції 65% на 35% відповідно.

В результаті надання додаткових послуг для жителів міста Рівне, які хочуть долучитися до програми соціалізації ветеранів і мають бажання займатися разом з ними в тренажерному залі сформується дохід в розмірі:

$$100 * 12 * 700 = 840000 \text{ грн/рік}$$

Цієї суми недостатньо для того, щоб покрити всі експлуатаційні витрати. Решту коштів (720 тис. грн.) залучать з різних донорських та спонсорських програм від партнерів проекту.

Використовуючи різні акції та знижки, показуючи високий рівень обслуговування та професіоналізм тренерського складу таку кількість населення можливо залучити за 9-12 місяців.

3.5. Обґрунтування організації та управління проектом

Даний волонтерський простір буде створений на основі рішення Рівненської обласної ради. За основу буде взято діяльність громадської організації «Стронг Ветеран Рівне». Саме з метою розвитку адаптивних видів спорту для ветеранів війни та осіб з інвалідністю, розвитку фізичного здоров'я ветеранів війни, осіб з інвалідністю та населення, розвитку фізичної культури, підвищення національно-патріотичного виховання молоді, розвитку та покращення можливостей тренувального процесу для ветеранів війни та осіб з інвалідністю, сприяння фізкультурно-оздоровчої діяльності внутрішньо переміщених осіб ця організація і була створена.

Для початку буде обрано волонтерську форму штату. Надалі, для окупності проекту, буде створюватися постійні робочі місця фахівців, які будуть отримувати за свої послуги заробітну плату. Таке буде можливим тільки після розвитку та залучення до тренувального процесу населення міста.

Фахівці, які будуть працювати у волонтерському просторі повинні мати такі особистісні характеристики: самоконтроль, відповідальність, ініціативність, терпимість, упевненість, бажання самовдосконалюватися та розвиватися.

В просторі будуть працювати наступні співробітники:

Адміністрація

Основною функцією буде зустріч відвідувачів, відповідь на телефонні дзвінки, компетентна відповідь та направлення до відповідного фахівця, який наявний в просторі, запис відвідувачів для зустрічі із фахівцями.

Психолог

Зустріч із ветеранами та ветеранками, надання психологічних консультацій, проведення тренінгів та психологічних сеансів.

Юрист

Надання безоплатної правової допомоги.

Тренери

Це найбільш кваліфіковані спеціалісти простору. Вони повинні пройти спеціальну підготовку щодо тренувань людей з інвалідністю, з порушенням опорно - рухового апарату. В будь який момент бути готовими надати вичерпну інформацію щодо тренувально-реабілітаційних програм, специфіки та особливостей харчування.

3.6. Обґрунтування соціальної ефективності проекту створення ветеранського простору

Саме такий простір буде пристосований для безбар'єрного доступу до необхідних послуг. Цей проект є ексклюзивним та немає аналогів в Україні.

Такий формат буде затребуваний серед захисників та захисниць України. Які повертаються додому.

Ветеранська спільнота України потребує створення в регіонах ветеранських просторів, що забезпечать ветеранів, членів їхніх сімей необхідною допомогою, підтримкою при переході до цивільного життя. Наявні приклади існування ветеранських просторів показали свою затребуваність та ефективність у роботі з ветеранами.

Створення ветеранського простору – це завжди ініціатива ветеранів/ волонтерів АТО регіону, що здійснюють заходи лобіювання цього питання в місцевих органах влади. Отримавши підтримку від місцевої влади у вигляді приміщення, ініціативна група може розпочати діяльність простору. Отже, без ініціативи самих ветеранів у регіонах створювати ветеранський простір беззмістовно.

Основним заходом підтримки від місцевої влади є виділення приміщення для розміщення ветеранського простору. Зазначене є першим кроком і основою для подальшого існування просторів. Отже, головна рекомендація для місцевих органів влади надати підтримку регіональним ініціативам.

На сьогодні наявна концепція функціонування ветеранського простору, що створена Міністерством у справах ветеранів. Концепцією охоплено основні потреби ветеранів, її реалізація здатна забезпечити ефективне розв'язання проблем ветеранів, членів їхніх сімей. Варто впроваджувати зазначену концепцію як стандарт діяльності ветеранського простору та викладати її заходи в нормативних документах просторів.

За попередніми прогнозами у ветеранському просторі планується залучити до тренувань та реабілітації 30 чол./день. Це саме ветеранів та ветеранок. Очікувана кількість населення, яка буде тренуватися поряд з ветеранами, прогнозується в кількості 80-100 чол/день.

Кількість ветеранів та ветеранок, які звернуться за психологічною допомогою в простір прогнозується в кількості 10-15 чол/тиждень. Це

початкова цифра. На її зміну буде впливати результати допомоги, яка вже буде надана.

Щодо надання безоплатної правової допомоги, то кількість ветеранів, які отримають допомогу, прогнозується в районі 15-20 чол/тиждень.

Висновки до розділу 3

Цей проект є унікальним, адже в Україні ніде він ще не реалізований. Створюються звичайні ветеранські простори. Які надають психологічну та юридичну допомогу, організовують та проводять різні заходи для ветеранів, ветеранок та членів їх сімей. Але саме покращення стану здоров'я наших захисників – пріоритетний напрямок. Комерційні тренажерні зали загального типу в більшості своїй не пристосовані для людей з інвалідністю. Тому що основне в цьому – безбар'єрність та доступність послуг.

Тому під час обрання проекту я обрав розробку саме такого ветеранського простору, в якому я хочу об'єднати тренувальний процес, надання психологічної та юридичної допомоги. простір де кожен ветеран буде почувати себе спокійно, як вдома. Йому буде комфортно пересуватися, буде надаватися кваліфікована допомога спеціалістів. В той самий час, зал буде відвідувати звичайне населення. Це покращить соціалізацію ветеранів в суспільстві, зніме той бар'єр, який нав'язаний стереотипами.

Проект ветеранського простору, оснований на тренажерному залі, буде новою віхою у розвитку ветеранського руху, розширить межі сприйняття ветеранів. В сукупності із психологом та юристом, ветерани, ветеранки, члени їх родин зможуть отримати комплекс послуг не виходячи з приміщення.

ВИСНОВКИ

Отже через повномасштабне вторгнення росії загальна оцінка середовища ОГС в Україні за 2022 рік знизилася до 4,7 бала із 7 (у 2021 році – 5,2 із 7). Зауважимо, що 1 означає найнижчу можливу оцінку (надзвичайно несприятливе, авторитарне середовище), а 7 — найвищу можливу оцінку (надзвичайно сприятливе середовище).

Громадянське суспільство стало сьогодні дуже важливим гравцем та рятує країну в тих ситуаціях, коли на це є особливий виклик, ОГС зуміли з перших днів широкомасштабної війни включилися у розв’язання нагальних проблем, почали виконувати нові функції та здатні ефективно оперувати мільйонними бюджетами.

Експерт(к)и фіксують, що з початку повномасштабного вторгнення держава доклала значних зусиль для консолідації спроможності ОГС, волонтерів та бізнесу для підтримки тих, хто постав перед труднощами війни. Зокрема, запущено гуманітарну платформу [«Допомога»](#), яка покликана налагодити прямий зв’язок між волонтерами, громадськими організаціями та людьми, які її потребують, і опрацювати запити тих благодійників, які готові надати конкретну допомогу. До кінця 2022 року понад 4,5 тисячі волонтерів було залучено до надання благодійної допомоги в рамках платформи.

Основою для отримання результатів і в подальшому, після глибокого аналізу, можна використовувати дослідження Українського ветеранського фонду «Портрет Ветерана». Під час опитування респондентів можна бачити саме відношення ветеранів та ветеранок до влади, до умов, які склалися сьогодні в державі. Саме результати говорять нам про те. Що більшість опитаних ветеранів та ветеранок прагнуть покращити своє здоров’я (53,8%), потім роблять акцент на придбанні житла (34,7%) і потребують фінансової підтримки (31,1%).

Але будь яке дослідження треба розпочинати з досвіду інших країн. Це Сполучені Штати Америки, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, Канада, Хорватія та Австралія. Країни, які розпочали

роботу з ветеранами набагато раніше і напрацювали велику «базу». Дане дослідження є описовим й має на меті окреслити успішні державні політики та громадські практики, що сприяють реабілітації та реінтеграції ветеранської спільноти у суспільстві.

Самі дослідження показують нам шлях, куди треба рухатися, як треба працювати і на що треба звертати увагу в роботі з ветеранами і ветеранками. Один із цих напрямків соціалізації в суспільство є фізично-реабілітаційна робота. Саме через тренування та змагання вони будуть відчувати себе частиною соціуму. Саме працюючи над покращенням стану здоров'я, ми отримаємо людей, які готові і надалі розвиватися. Працювати та насолоджуватися життям.

З цією метою в Україні започатковано та регулярно проводилися змагання «Звитяга Нескорених» та «Сильні України». Змагання, які проводяться саме задля покращення соціалізації ветеранів і ветеранок в суспільстві. Результати цих змагань показують, що регулярні тренування покращують фізичну витривалість та силу учасників.

І у 2023 році для кращої інтеграції ветеранів було створено спеціальний мобільний додаток «TRENVET». Завдяки ньому кожний ветеран може зареєструватися та знайти фахівця, який надасть йому допомогу в питаннях тренувального процесу, психологічної допомоги, харчування тощо. І так само фахівці цих напрямків, реєструючись, надають згоду щодо надання допомоги ветеранам і ветеранкам.

Цей проект є унікальним, адже в Україні ніде він ще не реалізований. Створюються звичайні ветеранські простори. Які надають психологічну та юридичну допомогу, організовують та проводять різні заходи для ветеранів, ветеранок та членів їх сімей. Але саме покращення стану здоров'я наших захисників – пріоритетний напрямок. Комерційні тренажерні зали загального типу в більшості своїй не пристосовані для людей з інвалідністю. Тому що основне в цьому – безбар'єрність та доступність послуг.

Тому під час обрання проекту я обрав розробку саме такого ветеранського простору, в якому я хочу об'єднати тренувальний процес, надання психологічної та юридичної допомоги. простір де кожен ветеран буде почувати себе спокійно, як вдома. Йому буде комфортно пересуватися, буде надаватися кваліфікована допомога спеціалістів. В той самий час, зал буде відвідувати звичайне населення. Це покращить соціалізацію ветеранів в суспільстві, зніме той бар'єр, який нав'язаний стереотипами.

Проект ветеранського простору, оснований на тренажерному залі, буде новою віхою у розвитку ветеранського руху, розширить межі сприйняття ветеранів. В сукупності із психологом та юристом, ветерани, ветеранки, члени їх родин зможуть отримати комплекс послуг не виходячи з приміщення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. World Bank, Government of Ukraine, European Union, and United Nations. “Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment February 2022 – February 2023,” March 2023. <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-rapiddamage-and-needs-assessment-february-2022-2023-enuk>. 2 OCHA Humanitarian Needs Overview 2023. <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-humanitarian-needs-overview-2023-december-2022-enuk>.
2. РЕЗОЛЮЦІЯ «Війна в Україні та її економічні, соціальні й екологічні наслідки» Європейський економічний і соціальний комітет (ЄЕСК). URL: <http://federation.org.ua/podiitafakti/evropeiskii-ekonomichnii-i-sotsialnii-komitet-esk-zatverdiv-rezolyutsiyu-v-yakii-rishu>
3. Вплив російсько-українського конфлікту на світову продовольчу безпеку і пов'язані з цим питання в межах мандату Організації Об'єднаних Націй Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО). URL: <https://www.fao.org/3/nj164fr/nj164fr.pdf>.
4. Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/organizaciya-ekonomichnogo-spivrobitnictva-ta-rozvitku>
5. Звіт OECD Economic Outlook за грудень 2021 року. URL: <https://www.oecd.org/economic-outlook/december-2021/>
6. Які економічні наслідки війни в Україні? URL: <https://www.institutmontaigne.org/analyses/quel-impact-economique-de-la-guerre-en-ukraine>
7. Як війна в Україні впливає на весь світ? URL: <https://www.imf.org/fr/Blogs/Articles/2022/03/15/blog-how-war-in-ukraine-is-reverberating-across-worlds-regions-031522>
8. Піляєв І. С. Трансформація глобалізаційних процесів у контексті наслідків повномасштабного російського вторгнення в Україну. Економіка України. 2022. No 7. С. 03–20

9. Особливості відновлення функціонального стану військовослужбовців після черепно-мозкової травми, що поєднана з акубаротравмою .”[Електронний ресурс] // Запорізький медичний журнал. 2020. Т. 22, No 3(120). С. 329-337 – Режим доступу до ресурсу: <http://zmj.zsmu.edu.ua/article/view/204905/206005>

10. Анексія [Електронний ресурс] // Словник іншомовних слів – Режим доступу до ресурсу: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-in/u/book/sis.pl?Qry=%C0%ED%E5%EA%F1%B3%FF>

11. Закон України “Про правовий режим воєнного стану” [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

12. Що означає загальна мобілізація та кого призватимуть [Електронний ресурс] // АрміяINFORM – 2022 – Режим доступу до ресурсу: <https://armyinform.com.ua/2022/02/24/shho-oznachaye-zagalna-mobilizacziya-ta-kogo-pryzyvatymut/>

13. Закон України “Про національну безпеку України” [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

14. Закон України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. –1993.– Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>

15. Аналітичне дослідження “Портрет ветерана російсько-української війни 2014 – 2022 рр.”[Електронний ресурс] // Український ветеранський фонд – Режим доступу до ресурсу: https://veteranfund.com.ua/opportunity/portret_veterana.

16. Кількість ветеранів та членів сімей загиблих може зрости до 5 млн після війни — Мінветеранів [Електронний ресурс] // Громадське Телебачення. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://hromadske.ua/posts/kilkist-veteraniv-ta-chleniv-simej-zagiblih-mozhe-zrosti-do-5-mln-pislya-vijni-minveteraniv>.

17. Постанова від 5 грудня 2018 р. № 1021 [Електронний ресурс] // Кабінет Міністрів України. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1021-2018-п#Text>.

18. Аналіз регуляторного впливу проекту постанови КМУ від 29 листопада 2022 р. № 1338 [Електронний ресурс] // Міністерство у справах ветеранів України. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.drs.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/3764-4.pdf>.

19. Постанова від 29 листопада 2022 р. № 1338 [Електронний ресурс] // Кабінет Міністрів України. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1338-2022-%D0%BF#Text>.

20. Постанова від 12 липня 2017 р. № 497 [Електронний ресурс] // Кабінет Міністрів України. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/497-2017-п#Text>.

21. Постанова від 5 квітня 2012 р. № 321 [Електронний ресурс] // Кабінет Міністрів України. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/321-2012-%D0%BF#Text>.

22. Закон України “Про Державний бюджет України на 2023 рік” [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#n135>.

23. Постанова від 29 квітня 2016 р. № 336 [Електронний ресурс] // Кабінет Міністрів України. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/336-2016-%D0%BF#n10>.

24. Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей” щодо призначення і виплати одноразової грошової допомоги” [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2489-20#Text>.

25. Гарантії та пільги [Електронний ресурс] // Платформа Е-ветеран – Режим доступу до ресурсу: <https://eveteran.gov.ua/benefits>.

26. Закон України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” [Електронний ресурс] // Верховна Рада України – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>.

27. Мінветеранів створило робочу групу щодо розробки закону “Про основні засади державної ветеранської політики” та запрошує до участі експертів і науковців [Електронний ресурс] // Урядовий портал. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.kmu.gov.ua/news/minveteraniv-stvorylo-robochu-hrupu-shchodo-rozrobky-zakonu-pro-osnovni-zasady-derzhavnoi-veteranskoi-polityky-ta-zaproshuie-do-uchasti-ekspertiv-i-naukovtsiv>.

28. Розпорядження від 14 березня 2023 р. № 221-р “Про затвердження плану пріоритетних дій Уряду на 2023 рік” [Електронний ресурс] // Кабінет Міністрів України. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-planu-priorytetnykh-dii-uriadu-na-2023-rik-221r-140323>.

29. «Потреби ветеранів 2023» Дослідження Українського ветеранського фонду [Електронний ресурс] Режим доступу до ресурсу: <https://veteranfund.com.ua/analitics/needs-of-veterans-2023/>

30. Двадцять загальнонаціональне опитування. Образ ветеранів в українському суспільстві (14-16 січня 2023) [Електронний ресурс] // Соціологічна група “Рейтинг”. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/dvadcyate_zagalnonac_onalne_opituvanny_ukra_na_p_d_chas_v_yni_obraz_veteran_v_v_ukra_nskomu_susp_lst.html.

31. The Strategy for our veterans. Valuede. Contributing. Supported [Електронний ресурс] // the Secretary of State for Defence by Command of Her Majesty. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/755915/Strategy_for_our_Veterans_FINAL_08.11.18_WEB.pdf.

32. WAR VETERAN ENTREPRENEURSHIP: VETERANS' COOPERATIVES IN CROATIA [Електронний ресурс] // Proceedings of the 6th International Conference “An Enterprise Odyssey: Corporate governance and public policy — path to sustainable future”. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: https://bib.irb.hr/datoteka/612450.Peorda_Gregov_Vrhovski_2012-_Weterans_entrepreneurship.pdf

33. Government grants and loans for entrepreneurs in Croatia: Guide for 2023 [Електронний ресурс] // Expat in Croatia. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.expaticroatia.com/government-grants-loans-entrepreneurs>

34. Двадцять загальнонаціональне опитування. Образ ветеранів в українському суспільстві (14-16 січня 2023) [Електронний ресурс] // Соціологічна група “Рейтинг”. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/dvadcyate_zagalnonac_onalne_opituvann_y_ukra_na_p_d_chas_v_yni_obraz_veteran_v_v_ukra_nskomu_susp_lst.html.